

Zásady právní úpravy majetkových sankcí v socialistických zemích RVHP

ZDENĚK PŘIBYL

I.

Při zvýšeném zájmu našich věd o státu a právu — který můžeme v současné době zaznamenat — o problematiku majetkové odpovědnosti socialistických organizací je pohled zejména zaostřen na majetkové sankce jako na jeden ze zvlášť důležitých prostředků majetkové odpovědnosti socialistických organizací,¹⁾ od něhož si socialistické zákonodárství slibovalo spolehlivé zajištění plnění některých povinností socialistických organizací, zejména povinností vyplývajících z hospodářských závazkových vztahů především v dodavatelsko-odběratelských vztazích, a to nejen v zájmu druhých účastníků těchto vztahů, ale i v zájmu celého socialistického národního hospodářství, v zájmu celé společnosti.

Zvýšený zájem věd o státu a právu o otázky majetkové odpovědnosti socialistických organizací není zřejmě náhodný. Je z velké části pravděpodobně důsledkem dlouhodobé zkušenosti z výstavby socialistického národního hospodářství, že právní předpisy, upravující tyto otázky, nejsou dostatečně účinné, nezabezpečují v plné míře takové chování socialistických organizací, které by bylo z hlediska potřeb společnosti žádoucí.

Zkoumají-li se v současné době právní regulace a účinnost této regulace na úseku majetkových sankcí z hlediska československých poměrů, je žádoucí pohlédnout i na to, jak je uvedená problematika upravena v ostatních socialistických zemích RVHP. Takové zkoumání a jeho výsledky mohou přispět i k plnění závažného aktuálního politického úkolu, jímž je sbližování právních řádů socialistických zemí. To všechno také vedlo k napsání této krátké studie. Jejím cílem je nikoliv podrobné srovnávání

¹⁾ Výrazem tohoto zájmu je např. jedno téma hlavního úkolu SPZV, nazvané Sankce v hospodářskoprávních vztazích, při jehož řešení vznikla i tato studie. Srovnej např. též průběh vědecké konference na téma „Otázky právní odpovědnosti v rozvíjené socialistické společnosti“, kterou ve dnech 25. a 26. 10. 1979 uspořádala právnická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně spolu s městským výborem Socialistické akademie ČSR v Brně.

právní úpravy majetkových sankcí²⁾ v socialistických zemích RVHP, nýbrž pouze porovnání základních zásad této právní úpravy. Důkladnější poznání těchto základních zásad v socialistických zemích RVHP, jejichž celková právní kultura i tam uplatňované soustavy plánovitého řízení národního hospodářství jsou našim poměrům velmi blízké, může mít pro další rozvoj našeho právního řádu praktický význam. Výběr sledovaných zemí i rozsah srovnávaných zásad byl ovšem do určité míry ovlivněn okolnostmi, jak dalece bylo možno bez větších obtíží (fyzických a jazykových) získat potřebný podkladový materiál. Hlavním zdrojem poznání byla především odborná právní literatura, zejména učebnicového, popřípadě komentářového charakteru, a — v poněkud užším rozsahu — příslušné právní předpisy, ať již v originálním znění nebo v překladu.³⁾

²⁾ Na tomto místě, kde poprvé jedním o majetkových sankcích jako o kategorii společné právním řádům různých socialistických zemí, musím poukázat — vzhledem k terminologické nejednotnosti těchto právních řádů a vzhledem k okolnosti, že v daném smyslu je použití termínu „majetkové sankce“ československým specifickým — na to, že užívám termín majetkové sankce v souladu s československým zákonodárstvím, a to i pro označení obdobných jevů v právních řádech socialistických zemí RVHP, bez ohledu na to, jak jsou v těchto právních řádech konkrétně nazývány. Majetkovými sankcemi rozumím peněžitá plnění, jejichž výše je apriorně určena právním předpisem nebo smlouvou, a která se uskutečňují ve prospěch jiné socialistické organizace, vůči níž nebyla řádně splněna určitá povinnost, a ke kterýmžto plněním jsou povinny ty socialistické organizace, které nesplnily řádně některou ze svých povinností, především povinnost vyplývající z hospodářských závazkových vztahů (zejména závazkových vztahů, jež jsou formou dodavatelsko-odběratelských vztahů).

³⁾ Konkrétně bylo jako zdrojů poznání — kromě prací dále přímo v textu citovaných — použito zejména:

a) *Pokud jde o Maďarskou lidovou republiku*: Graždanskij kodeks Vengerskoj Narodnoj Respubliky, ruský překlad, Budapešť, nařízení rady ministrů č. 7 ze dne 1. února 1978, o dodavatelských a podnikatelských smlouvách hospodařících orgánů, český překlad Pražské informační služby.

b) *Pokud jde o Německou demokratickou republiku*: W. Panzer: Vertragsgesetz, Kommentar zum Gesetz über das Vertragssystem in der sozialistischen Wirtschaft vom 25. Februar 1965, GBl. I, S. 107, Staatsverlag der DDR, Berlin 1977, a učebnice G. Pflücke a kol.: Wirtschafts- und Aussenwirtschaftsrecht für Ökonomen, Staatsverlag der DDR, Berlin 1977.

c) *Pokud jde o Polskou lidovou republiku*: Kodeks cywilny, ustawa z 23. 4. 1964 r., Dziennik ustaw, Nr. 16, poz. 93; S. Buczkowski—Z. K. Nowakowski: Prawo obrotu uspołeczniowego, PWN, Warszawa 1971; M. Madey: Rękojnia przy dostawach w obrocie uspołeczniowym w PLR, Wydawnictwo prawnicze, Warszawa 1965.

d) *Pokud jde o Svaz sovětských socialistických republik*: V. V. Laptev a kol.: Chozjajstvennoe pravo, Juridičeskaja literatura, Moskva 1970; V. P. Gribanov a kol.: Chozjajstvennoe pravo, Juridičeskaja literatura, Moskva 1977.

Pokud jde o Bulharskou lidovou republiku a o Rumunskou socialistickou republiku, byly informace čerpány většinou nepřímou, prostřednictvím práce A. A. Fajnějn: Dogovornaja otvetstvennosť socialističeskich organizacij (po pravu zarubežnych evropejskich stran — členov SEV), Izdatelstvo Meždunarodnyje otnošenija, Moskva 1975.

V této studii jsem učinil předmětem srovnávání zásady právní úpravy majetkových sankcí v podstatě v tom rozsahu, jak je upravuje náš hospodářský zákoník v § 141 až 144. Stranou jsem zde ponechal srovnání zásad právní úpravy jiných sankcí majetkové povahy, ať již jde o sankce realizované ve prospěch druhé socialistické organizace (např. náhrada škody), nebo o sankce placené do státního rozpočtu či rozpočtu národního výboru (jako je tomu např. v Československu u různých dodatkových odvodů nebo odvodů podle § 24 odst. 2 HZ a podle § 119a odst. 3 HZ).

Zásady právní úpravy majetkových sankcí v právních řádech jednotlivých socialistických zemích RVHP, které jsem učinil předmětem srovnávání, lze seřadit takto:

1. terminologické a koncepční otázky;
2. prameny právní úpravy majetkových sankcí a systém této úpravy;
3. rozsah, v jakém jsou ustanovení o majetkových sankcích imperativní a v jakém rozsahu mohou organizace sankce stanovit samostatně dohodou;
4. předpoklady a podmínky vzniku povinnosti platit majetkové sankce;
5. způsoby určení výše majetkových sankcí;
6. určení okamžiku vzniku povinnosti platit majetkové sankce;
7. účtování a vymáhání majetkových sankcí včetně otázky tzv. moderního práva;
8. poměr majetkových sankcí k náhradě škody.

Tolik obecně úvodem a nyní již přistupme ke konkrétnímu srovnávání těchto jednotlivých zásad, jak jsou zakotveny v právních řádech socialistických zemí RVHP.

II.

1. Ačkoliv se majetkové sankce uplatňují prakticky ve všech socialistických zemích a jsou zde považovány v určitém smyslu za institut imanentní právní úpravě hospodářských závazkových vztahů mezi socialistickými organizacemi, je nutné na začátku věnovat určitou pozornost některým *terminologickým a koncepčním otázkám* souvisejícím s právní úpravou těchto sankcí.

V právním řádu *Bulharské lidové republiky* jsou zakotveny *smluvní pokuty*, které jsou v jednotlivých případech označovány různými termíny, zejména termínem pokuta nebo penále. Zdá se, že takováto různá označení smluvních pokut nemají zvláštní právní význam a že samo použití těchto různých termínů v legislativě je spíše náhodné. Smluvní pokuty stanovené právními předpisy jsou chápány jako minimální a organizacím je uloženo v tomto objemu si je dohodnout; v tomto minimálním objemu jsou však organizace povinny smluvní pokuty platit, i když si je ve smlouvě nedohodly. Typickými porušeními právních povinností, pro něž jsou organizace podle právních předpisů povinny dohodnout smluvní pokuty, jsou: a) prodlení s dodávkou, b) bezdůvodné odmítnutí dodávky, c) nedodržení sortimentu.

V bulharské právní literatuře — jak se zdá — staví se na první místo sice kompenzační funkce smluvních pokut, avšak nepochybný význam se přisuzuje i funkci preventivně-stimulační. Tak např. Goleminov píše: „Smluvní odpovědnost působí jako efektivní prostředek materiálního stimulu plnění smluvních závazků. Sama skutečnost, že zákonem nebo smlouvou je stanovena majetková odpovědnost za porušení smlouvy, vytváří kontrahentu stimul pro náležité splnění přijatých závazků.“⁴⁾ Poukazuje se i na těsnou vazbu mezi nesplněním závazků a nesplněním úkolů státního plánu a na význam majetkové odpovědnosti při porušení povinností z hospodářských závazků, která z této vazby vyplývá.⁵⁾

V Československé socialistické republice užívají právní předpisy souborné označení *majetkové sankce* pro téměř všechny druhy peněžitého plnění sankční povahy, jaká byla výše naznačena. Odchylnou od toho není jako majetková sankce označen úrok z prodlení podle § 378a HZ, který se platí v případech prodlení organizace s placením peněžitého závazku, nejde-li ovšem o závazek, jehož výše byla vyčíslena fakturou podle příslušných fakturačních předpisů, o závazek, který byl přiznán vykonatelným arbitrážním rozhodnutím, anebo o závazek, který vznikl neoprávněným vybráním peněžní částky z účtu druhé organizace (v kterýchžto případech uvedených třech případech povinná organizace platí poplatek z prodlení a nikoliv úrok z prodlení, tedy jeden z druhů majetkových sankcí).

Jednotlivými druhy majetkových sankcí — jak naznačuje hospodářský zákoník — jsou zejména *penále* a *poplatek z prodlení* (prováděcí předpisy k hospodářskému zákoníku znají i některá další označení pro jednotlivé majetkové sankce, jako např. pokuta, zdržné apod.). Tato diferenciací pojmu „majetkové sankce“ však již nemá valný právní význam. Určitý právní režim je stanoven především obecně pro majetkové sankce a jen výjimečně lze nalézt ustanovení, která některé zásady tohoto obecného režimu vztahují pouze na některý z uvedených druhů majetkových sankcí (tak např. jen pro *penále*, které v jednotlivém případě nepřesáhne částku 200 Kčs, je obecně stanoveno, že nemusí být účtováno ani vymáháno, nestanoví-li prováděcí předpisy jinak).

Majetkové sankce jsou podle československého právního řádu především součástí povinností vznikajících z důvodu odpovědnosti za vady nebo odpovědnosti za prodlení (tedy jako důsledek porušení povinností smluvních či — přesněji řečeno — povinností závazkových); někdy však povinnost platit majetkové sankce vzniká také jako důsledek porušení některých jiných povinností vyplývajících přímo z právních předpisů (např. povinnost odeslat fakturu ve stanovené lhůtě). Zřejmě také v takto široce pojatém okruhu důvodů vzniku majetkových sankcí je třeba spatřovat příčinu, proč československé zákonodárství opustilo tradiční a v jiných socialistických

⁴⁾ Č. Goleminov: Aktualni problemi na dogovornata sistema v narodnoto stopanstvo, Sofija 1970, str. 209. Citováno podle A. A. Fajněstj: op. cit. v pozn. 3, str. 8.

⁵⁾ B. Byrov: Dogovorat v mehanizma na socialističeskoto planovo stopanstvo, Sofija 1964, str. 108. Reprodukováno podle A. A. Fajněstj: op. cit. v pozn. 3, str. 8.

zemích stále užívaný termín „smluvní pokuty“ a nahradilo jej termínem „majetkové sankce“.

Funkcí majetkových sankcí podle československého právního řádu je chránit nejen zájmy organizace, vůči níž byla povinnost porušena, ale současně — a dokonce zřejmě především — zájmy celé společnosti na bezporuchovém rozvoji socialistického národního hospodářství.⁶⁾

V Maďarské lidové republice označuje právní řád majetkové sankce jako *smluvní pokuty*, popřípadě *dohodnuté smluvní pokuty*.

Právní řád Maďarské lidové republiky považuje smluvní pokuty — podobně jako československý právní řád majetkové sankce — za peněžité platby, které jsou povinny zaplatit socialistické organizace, jestliže nesplnily řádně svou povinnost, kterou si samy dohodly ve smlouvě anebo kterou jim stanoví právní předpis, a s jejímž porušením právní předpis nebo smlouva spojuje vznik povinnosti platit smluvní pokutu.

Smluvními pokutami jsou postihovány zejména tyto případy porušení právních povinností: a) opožděné plnění, b) neposkytnutí údajů potřebných pro plnění ve stanovené lhůtě, c) vadné plnění. Povinnost platit smluvní pokutu vzniká také tehdy, stalo-li se plnění nemožným.

V Maďarské lidové republice odborná právnícká literatura přisuzuje smluvním pokutám především funkci preventivně stimulační, kdežto funkce kompenzační se stavějí spíše až na druhé místo.⁷⁾

V Německé demokratické republice korespondují československým majetkovým sankcím *smluvní pokuty* (die Vertragsstrafen), *cenové sankce* (die Preissstrafen) a popřípadě *dohodnuté smluvní pokuty*; podle výslovného ustanovení právních předpisů však do kategorie majetkových sankcí — na rozdíl od právního řádu Československé socialistické republiky — patří i *úrok z prodlení*.

Smluvní pokuty jsou přímo v zákoně charakterizovány jako určitá pau-

⁶⁾ V československé odborné literatuře i rozhodovací praxi arbitrážních orgánů se obvykle uvádějí tyto funkce majetkových sankcí:

a) *mobilizační* (hrozba majetkovou sankcí, jejíž zaplacení by mohlo nepříznivě ovlivnit celkové hospodářské výsledky socialistické organizace, vede tuto organizaci k řádnému plnění jejích právních povinností);

b) *signalizační* (zaplacení majetkové sankce upozorňuje vedení socialistické organizace, event. nadřízené orgány na nedostatky v činnosti organizace);

c) *represivní* (zaplacení majetkových sankcí znamená odčerpání finančních prostředků, které by organizace jinak mohla použít k jiným účelům);

d) *reparační* (zaplacení majetkové sankce je pro příjemce prostředkem k úhradě částí, event. i celé škody, kterou utrpěla porušením povinností ze strany druhé organizace).

⁷⁾ A. A. Fajštejn (op. cit. v pozn. 3, str. 7) ukazuje, jak tuto otázku interpretuje Eörsi: „Teze o občanskoprávní odpovědnosti, podle níž je při určení odpovědnosti třeba vycházet v první řadě od toho, kdo utrpěl škodu, je neodůvodněná..., ústřední osobou není ten, kdo utrpěl škodu, ale ten, kdo ji způsobil. V centru pozornosti stojí ten, kdo porušil právo. Právo působí prostřednictvím postihu na toho, kdo porušil smlouvu..., náhrada se jeví jen jako vedlejší faktor, zaměřený na stimulaci.“

šalizovaná peněžní sankce za porušení smluvních povinností ve vztazích mezi socialistickými organizacemi. Název „smluvní pokuty“ není v teorii považován za plně odpovídající obsahu tohoto pojmu, je však pevně zákonem zaveden a vžil se.⁸⁾

Cenové sankce mohou být zásadně stanoveny v právních předpisech anebo dohodnuty v koordinačních dohodách⁹⁾ nebo hospodářských smlouvách místo smluvních pokut nebo vedle nich. Přitom u cenových sankcí existuje možnost stanovení nižších sazeb, než jaké jsou stanoveny v právních předpisech pro smluvní pokuty, a možnost vyloučení náhrady škody, převyšuje-li škoda cenovou sankcí; o tom viz § 53 smluvního zákona¹⁰⁾ a § 1 odst. 1 prvního prováděcího nařízení k smluvnímu zákonu — smluvní pokuty a cenové sankce — (GBI. II, S. 249). Označení cenových sankcí není také příliš výstižné; je odvozeno od toho, že tyto sankce se připočítávají přímo k fakturované (nebo jinak vyúčtované) ceně, popřípadě se od ní odečítají (§ 105 odst. 2 sml. zák. a § 8 prv. prov. nařízení k smluv. zák.).

Dohodnuté smluvní pokuty mohou přijít v úvahu pro případ porušení jiných smluvních povinností, než jsou ty, za jejichž porušení jsou stanoveny smluvní pokuty, popřípadě stanoveny nebo dohodnuty cenové sankce. Za dohodnuté smluvní pokuty se považují i pokuty dohodnuté pro případ porušení výše uvedených povinností, avšak ve vyšším objemu, než stanoví předpisy pro smluvní pokuty, popřípadě cenové sankce.

Smluvními pokutami a cenovými sankcemi jsou postihovány zejména případy těchto porušení smluvních povinností: a) nekvalitní plnění, b) opožděné plnění, c) neúplné (nekompletní) plnění, d) nesplnění nebo částečné splnění, e) porušení event. jiných povinností.

Všechny druhy uvedených sankcí — pro jejichž označení v právních předpisech Německé demokratické republiky neexistuje souhrnné označení — mají vést organizace k takovému chování, které je v souladu se smlouvou, a to jednak tím, že směřují k úplnému nebo částečnému vypořádání škod způsobených porušením smluvní povinnosti, jednak tím, že působí jako postih (vyvolávají nepříznivé ekonomické důsledky u té organizace, která smluvní povinnosti porušila).¹¹⁾

⁸⁾ Srovnej G. Pflücke a kol.: op. cit. v pozn. 3 sub b), str. 479.

⁹⁾ Koordinační dohody jsou v Německé demokratické republice zvláštním smluvním typem. Mohou být uzavírány sdruženími (VVB) a všemi ostatními orgány řídicími národní hospodářství, a to s cílem koordinovat vztahy mezi podřízenými organizacemi za účelem zabezpečení vlastní odpovědnosti za výzkum, vývoj, projekci, výrobu a odbyt ve svém oboru nebo odvětví. Tyto dohody se považují za jakýsi zprostředkující článek mezi státním plánováním a samostatnou hospodářskou činností jednotlivých organizací.

¹⁰⁾ Termínem „smluvní zákon“ stručně označují zákon z 25. 2. 1965 — o smluvním systému v socialistickém hospodářství — (GBI. I, S. 107).

¹¹⁾ V teorii hospodářského práva Německé demokratické republiky se zpravidla uvádějí tyto funkce majetkových sankcí:

a) *preventivní funkce* (die vorbeugende Funktion), spočívající v tom, že pohružka

V *Polské lidové republice* jsou právním řádem zavedeny *smluvní pokuty* (kary umowne), které mají v některých případech charakter obligatorní (přímo z právního předpisu vyplývající) peněžité sankce placené druhé organizaci v důsledku porušení některých povinností. Právní předpisy sice užívají jednotně a důsledně termín smluvní pokuta, avšak tyto pokuty mají různý důvod vzniku i různé právní účinky.¹²⁾

Obligatorní smluvní pokuty vznikají nejčastěji ve spojení se zárukou. Vznik povinnosti platit smluvní pokutu může však být spojen i s porušením některých jiných povinností při dodávce výrobků, při dodávce stavebně montážních prací, v železniční přepravě apod. Jako nejčastější skutečnosti, vedoucí ke vzniku povinnosti platit obligatorní smluvní pokuty, se uvádějí: a) odstoupení od smlouvy z příčiny, za kterou povinná organizace odpovídá, b) prodlení při splnění závazku, c) poskytnutí plnění, které je vadné nebo má jiné nedostatky, d) odeslání neobjednaného předmětu plnění, e) odeslání předmětu plnění bez náležitého obalu nebo balení, f) nezaslání přepravní dispozice.

Smluvní pokuty sledují zčásti odškodnění organizace, vůči které nebyly řádně splněny právní povinnosti, zčásti ovšem mají také výrazně represivní účinky ve vztahu k organizaci, která zanedbala své právní povinnosti.¹³⁾

V *Rumunské lidové republice* právní řád upravuje *smluvní pokuty* jako

majetkovou sankcí vede organizace k vynaložení veškerého úsilí ke splnění smluvních povinností;

b) *reparační funkce* (die schadenausgleichende Funktion) spočívající v tom, že zaplacením majetkové sankce se zabezpečuje úplné nebo aspoň částečné vypořádání škody, jejíž vznik je zpravidla s určitým porušením smluvních povinností spojen;

c) *výchovná funkce* (die erzieherische Funktion) spočívající v tom, že zaplacením majetkových sankcí a tím podnikem vzniklé majetkové ztráty, jakož i společenský odsudek takového jednání vedou organizaci k odhalení příčin porušení smluvních povinností a k odstranění těchto příčin.

¹²⁾ Na to důrazně upozorňují S. Buczkowski—Z. K. Nowakowski: op. cit. v pozn. 3 sub. c), str. 181.

¹³⁾ V polské vědě o právu se uváděly a uvádějí tyto funkce smluvních pokut:

a) *stimulační* (hrozba smluvní pokutou stimuluje povinnou organizaci, aby včas a řádně splnila své povinnosti);

b) *kompenzační* (zaplacená smluvní pokuta vyrovnává majetkovou situaci obou dotčených organizací, tedy jak organizace, která porušila svou povinnost, tak i organizace, vůči které byla povinnost porušena);

c) *represivní* (zaplacením smluvní pokuty zhoršují se hospodářské výsledky organizace, která nesplnila povinnosti, a tím se ztěžuje její celková hospodářská situace);

d) *signalizační* (placení smluvních pokut se objeví v evidenci, zejména účetní, a ve výkazech organizace, která nesplnila své povinnosti; tak je upozorňováno vedení takové organizace i nadřízené orgány na to, že v činnosti organizace existují nějaké nedostatky);

e) *procesní* (která se uplatní pouze tehdy, jestliže oprávněná organizace se domáhá zaplacení smluvních pokut a povinná organizace odmítá dobrovolně je zaplatit);

f) *preventivně výchovná* (zaplacení smluvní pokuty svým negativním dopadem

jeden z nejdůležitějších projevů majetkové odpovědnosti za nesplnění povinností vyplývajících ze závazkových vztahů mezi socialistickými organizacemi.

V rumunské právníkové literatuře se zdůrazňuje, že hlavní cíl majetkové odpovědnosti spočívá ani ne tak v náhradě majetkové újmy, i když i tato stránka věci je důležitá, ale v tom, v jaké míře hrozba majetkovou odpovědností působí na chování socialistických organizací a jejich kolektivů pracujících. Odtud se také vyvozuje nemožnost vyloučení, omezení i zvýšení odpovědnosti dohodou, jestliže je stanovena normativním právním aktem.¹⁴⁾ Akcentuje se tedy preventivně stimulační funkce majetkové odpovědnosti před její funkcí kompenzační.

Ve Svazu sovětských socialistických republik existují rovněž *smluvní pokuty* (neustojka) jako v podstatě obligatorní peněžité sankce placené druhé organizací tou organizací, která vůči ní porušila určitou smluvní nebo jinou právní povinnost.¹⁵⁾ Hospodářské zákonodárství zahrnuje pod pojem smluvních pokut jednak *pokuty* (štraf), jednak *penále* (penja). Ovšem toto dělení smluvních pokut na uvedené dva druhy je zřejmě dost nahodilé, hranice mezi nimi je vágní a ani teorie ji nedokáže přesněji stanovit; uvádívá se pouze, že pokuty bývají častěji (ne vždy) stanoveny pevnou částkou a jsou jednorázové, kdežto penále bývá stanoveno spíše procentem z nějakého základu a představuje opakující se platby (hned ovšem bývají uváděny příklady, kde tomu je právě naopak).

Ve smyslu sovětského zákonodárství rozumí se smluvní pokutou — podobně jako v ostatních zemích — určitá právním předpisem nebo smlouvou předem určená peněžitá částka, kterou je organizace, jež porušila svou povinnost, povinna zaplatit druhé organizaci.

na hospodářské výsledky organizace vede tuto organizaci k tomu, aby se v budoucnosti vyvarovala porušování povinností, vychovává ji k plnění povinností).

Vyskytly se však také kritické hlasy proti tomuto výčtu funkcí smluvních pokut a bylo ukázáno, že prakticky není možné, aby smluvní pokuty plnily všechny tyto funkce. Tyto kritické hlasy připouštějí, že smluvní pokuty plní funkci *stimulační* a *kompenzační* a v určité míře také funkci *represivní*. O tom viz A. Klein: Ocena systemu kar umownych ogólnych warunków umów sprzedaży i dostawy na tle praktyki. In: Zagadnienia prawne obrotu towarowego, Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr. 193, Katowice 1977, str. 55 a násl. Při této kritice se reprodukuje myšlenka Korsakowa, že systém smluvních pokut nemůže odstranit ani neutralizovat vady celkového ekonomickofinančního mechanismu národního hospodářství (R. Korsak: Oddziaływanie kar umownych na terminowość i asortyment dostaw w latach 1969—1971, *Finanse*, 1973, 6, str. 47 a násl.).

¹⁴⁾ T. Ionașcu—E. Barasch: Teoria generală a contractelor economice, vol. II, București 1965, str. 333 a násl.; reprodukováno z A. A. Fajnějtn: op. cit. v pozn. 3, str. 7 a násl.

¹⁵⁾ V sovětské teoretické literatuře bývají někdy tyto smluvní pokuty souhrnně označovány jako „pokutové sankce“ (štafnyje sankcii) na rozdíl od kompenzačních sankcí (náhrady škody) a konfiskačních sankcí (sankcí placených do státního rozpočtu). O tom viz např. V. P. Gribanov a kol.: op. cit. v pozn. 3 sub d), str. 456 a násl.

Sovětská právnícká literatura přiznává smluvním pokutám zpravidla funkce mobilizační (stimulační), reparační a signalizační s mírným akcentováním funkce mobilizační. Vyskytují se i poukazy na výchovnou funkci smluvních pokut.¹⁶⁾

Potud přehled terminologie a koncepčního přístupu k problematice majetkových sankcí v jednotlivých socialistických zemích. Pokusme se nyní získané poznatky zobecnit.

Především je zřejmé, že ve všech sledovaných socialistických zemích byly — víceméně obdobně — zavedeny majetkové sankce přeměnou tradičního právního institutu smluvní (konvenční) pokuty, a to tak, že v určitém rozsahu (pro případy porušení některých povinností) se tento institut stal institutem obligatorním, uplatňujícím se víceméně přímo ze zákona. Přitom z hlediska praktického nerozhoduje, zda zákonodárství té které země udržuje zdání vazby mezi majetkovou sankcí na jedné straně a primárním smluvním (závazkovým) vztahem na straně druhé jednak označením sankce termínem smluvní pokuta, jednak příslušnou konstrukcí a formulacemi dotčených ustanovení právních předpisů,¹⁷⁾ anebo zda popřípadě takovou koncepci jak v terminologii, tak i konstrukci a formulacemi příslušných ustanovení opustilo (jako je tomu v ČSSR). Rozhodující je, že zavedením *obligatorních* majetkových sankcí původní právní institut, na jehož základě zákonodárství socialistických zemí provedlo novou právní úpravu, do značné míry ztratil svůj původní charakter, a to zejména také pokud jde o účel, kterým původně byla ochrana jen zájmů druhého právního subjektu, a naopak přibral, ba dokonce do jisté míry na prvé místo postavil jako svůj hlavní účel ochranu zájmů celého národního hospodářství, ochranu zájmů celé společnosti.

Přes naznačenou zásadní obsahovou shodu v zákonodárství socialistických zemí zůstávají na sledovaném úseku legislativy určité — nikoliv zanedbatelné — rozdíly.

Tak především jde o terminologii, o samo označení majetkových sankcí. Na jedné straně např. československé zákonodárství úplně opustilo historický vzor a užívá souborné označení *majetkové sankce*. Zákonodárství všech ostatních zemí sice podrželo tradiční termín *smluvní pokuta*, avšak tímto jazykově ekvivalentním termínem nejsou zřejmě označeny úplně shodné pojmy. Tak např. v Polské lidové republice a v SSSR má uvedený termín význam souborného označení pro různé speciální sankce, které jsou součástí jednoho druhu sankce — smluvní pokuty. Méně jednoznačné je pojetí termínu smluvní pokuta v Maďarské lidové republice, kde se

¹⁶⁾ Viz např. V. V. Laptev a kol.: op. cit. v pozn. 3 sub d), str. 243 a násl. Srovnej též např. A. G. Bykov: Rol imušestvennyh sankcij v obespečenii socialističeskoj zakonnosti, Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 1969, 3, str. 76–82.

¹⁷⁾ Tak např. podle konstrukce právního řádu Maďarské lidové republiky jsou organizace povinny smluvní pokutu i její výši dohodnout ve smlouvě; nedohodnou-li se, platí podle právních předpisů fikce, že si dohodly smluvní pokutu ve výši stanovené právním předpisem (viz § 19 odst. 3 nařízení rady ministrů č. 7 z 1. 2. 1978, o dodavatelských a podnikatelských smlouvách hospodařících orgánů).

termín smluvní pokuta staví vedle termínu dohodnutá smluvní pokuta. Konečně v Německé demokratické republice vůbec chybí zákonný souborný termín pro majetkové sankce a vedle sebe se prostě stavějí pojmy smluvní pokuta, cenová sankce, dohodnutá smluvní pokuta a úrok z prodlení.

Vzhledem ke skutečnému obsahu pojmu, jak vyplývá ze zákonodárství jednotlivých socialistických zemí, je jeho označení termínem smluvní pokuta evidentně nevhodné. Vcelku má tato pokuta se smlouvou již jen velmi málo společného, neboť v naprosté většině případů vyplývá ze zákona nebo jiného právního předpisu. Nutně pak musejí vznikat jazykově nikoliv bezvadná slovní spojení jako *zákonná smluvní pokuta* a *dohodnutá smluvní pokuta*. Avšak ani československý způsob vytvoření souborného pojmu *majetkové sankce* není bez problému. Uvedené označení není totiž v souladu s tím, co se v obecné teorii státu a práva tímto termínem zpravidla označuje, totiž jakákoliv právní sankce, která má majetkový charakter. Problematická je československého označení majetkové sankce jasně vyplýne při konfrontaci s výše naznačenými sovětskými teoretickými názory, které třídí majetkové sankce na sankce konfiskační (placené do státního rozpočtu), kompenzační (zahrnující náhradu škody) a pokutové (zahrnující majetkové sankce ve smyslu československého právního řádu, tedy majetkové sankce v užším smyslu).

Z toho, co bylo uvedeno o terminologii, je patrné, že žádné z dosud přijatých řešení není plně vyhovující. Je jisté, že v tomto směru hraje důležitou úlohu tradice a že případné změny nelze provádět neuváženě a bez dlouhodobé přípravy. Nicméně považuji za účelné sledovat možnost terminologického sjednocení právních řádů socialistických zemí.

Závažnější problém, než je tento problém terminologický, vidím ovšem v konstrukci příslušných ustanovení právních řádů jednotlivých socialistických zemí RVHP o majetkových sankcích, i když i zde jde v podstatě o problém formální. Jak už bylo naznačeno, ve většině zemí zachovávají příslušná ustanovení právních předpisů zdání vazby mezi primárním závazkovým vztahem, založeným smlouvou, a majetkovými sankcemi. Činí to tak, že ukládají socialistickým organizacím povinnost dohodnout majetkové sankce nejméně ve výši stanovené právním předpisem, a současně stanoví právní fikci dohody o majetkových sankcích v této výši, jestliže k dohodě nedošlo. Na druhé straně však existují též konstrukce, jako je tomu např. v Československu, které již na naznačenou vazbu mezi primárním závazkovým vztahem a majetkovými sankcemi neberou zřetel; právní předpisy prostě stanoví povinnost v určitých případech platit majetkové sankce a ponechávají jen organizacím možnost dohodnout majetkové sankce nad rámec daný právními předpisy (majetkové sankce vyšší nebo majetkové sankce pro jiné případy).

Domnívám se, že tato posléze uvedená konstrukce je progresivnější a že lépe odpovídá skutečnému obsahu vztahů, kterých se týká, obsahu, jež se vytvořil ve všech socialistických zemích RVHP v tomto směru prakticky shodně.

Konečně závažným problémem je problém vymezení obsahu pojmu majetkových sankcí v zákonodárství socialistických zemí RVHP. Je pravda, že v podstatě shodným rysem zákonodárství všech sledovaných socialistických zemí na úseku majetkových sankcí je rozšíření okruhu působnosti oproti onomu právnímu institutu, který sloužil za vzor. Majetkovými sankcemi jsou postihována už nejen porušení povinností vyplývajících z hospodářských závazků (zejména v dodavatelsko-odběratelských vztazích), ale i porušení některých dalších povinností, zejména povinností, které vyplývají nikoliv ze závazku, ale přímo z právního předpisu (v ČSSR to je např. již zmíněná povinnost včas odeslat fakturu, v Polské lidové republice např. odeslání neobjednaného předmětu plnění apod.).

Ve všech sledovaných zemích jsou majetkové sankce především součástí souboru těch právních povinností, které vznikají z důvodu odpovědnosti za vady, ze záruky a z odpovědnosti za prodlení. V tomto základním směru je v zákonodárství jednotlivých socialistických zemí RVHP v podstatě shoda. Rozdíly — a zřejmě nikoliv nepodstatné — začínají u vymezení konkrétních povinností, jejichž porušení zakládá povinnost platit majetkové sankce. Další rozdíly lze spatřovat v tom, které jiné povinnosti (mimo odpovědnost za vady, záruku a odpovědnost za prodlení) jsou zajišťovány majetkovými sankcemi. Z materiálů, které měl autor této studie k dispozici, nelze — žel — vyčíst podrobně okruh všech těchto povinností v ostatních zemích (k tomu by bylo třeba prostudovat velké množství prováděcích předpisů jednotlivých zemí), ale některé náznaky svědčí pro závěr, že československé zákonodárství stojí v tomto směru na předním místě, že okruh povinností, zajišťovaných majetkovými sankcemi, je zde jeden z největších, ne-li vůbec největší. Naopak nejnižší, zdá se, je okruh uvedených povinností v Maďarské lidové republice a v Polské lidové republice.

Naznačené otázky okruhu povinností, které jsou pojištěny majetkovými sankcemi, bylo by třeba dále podrobněji zkoumat. Toto zkoumání by ovšem mělo hledět též k společenské efektivnosti majetkových sankcí v jednotlivých případech, což je úkol velmi náročný. Zjištěné poznatky by však mohly významně napomoci nejen obsahovému sblížení právní úpravy na tomto úseku, ale i jejímu zdokonalení.

2. Na druhém místě budeme věnovat pozornost otázce, co jsou prameny právní úpravy majetkových sankcí a jaký je jejich systém v jednotlivých socialistických zemích RVHP. Ve všech těchto zemích jsou sice ustanovení o majetkových sankcích důležitou součástí právních předpisů, upravujících vztahy mezi socialistickými organizacemi, zejména vztahy závazkové, avšak systém právní úpravy těchto otázek je v jednotlivých zemích dost různý. Právní předpisy se liší svou strukturou, okruhem upravovaných otázek, podrobností úpravy aj. V jednotlivých socialistických zemích je pak v tomto směru situace zhruba takováto:

V *Bulharské lidové republice* jsou předpisy, regulující smluvní vztahy mezi socialistickými organizacemi, různorodé. Patří sem jednak zákony (zákon o závazcích a smlouvách z roku 1950 a zákon o smlouvách mezi

socialistickými organizacemi z roku 1963), jednak nařízení rady ministrů (nařízení o smlouvách mezi socialistickými organizacemi č. 160 z 23. 12. 1975, DV 1976, částka 1, a nařízení o obecných podmínkách dodávky pro export z roku 1961), a konečně všeobecné podmínky dodávky a vzory smluv vydané radou ministrů atd. Všechny uvedené prováděcí předpisy mohou obsahovat i ustanovení odchylující se od znění dvou výše zmíněných zákonů. Celkově lze charakterizovat právní úpravu těchto otázek v Bulharské lidové republice jako velmi členitou a složitou.

Právní úprava v *Československé socialistické republice* vychází z hospodářského zákoníku, kde jsou obecné otázky majetkových sankcí upraveny v části šesté, jednotlivá speciální ustanovení podle druhů závazků pak zejména o částech sedmé, osmé, deváté a jedenácté. Velký význam mají základní podmínky dodávky, které — podobně jako v ostatních socialistických státech — upravují dodávky jednotlivých skupin výrobků (např. hutních, potravinářských apod. výrobků) nebo výkonů, a které jsou vydávány federálními ministerstvy nebo státní arbitráží ČSSR. Významné pro úpravu majetkových sankcí jsou i některé další prováděcí předpisy, zejména přepravní řády, předpisy o obalech a předpisy o platebním styku organizací.

V *Maďarské lidové republice* je systém právní úpravy vztahů mezi hospodářskými organizacemi i otázek majetkové odpovědnosti mezi těmito organizacemi jednoduchý. Skládá se z těchto základních právních předpisů: občanského zákoníku z roku 1958 ve znění z roku 1977 (zákon č. 78/1977 o modifikaci a jednotné redakci zákona č. IV o občanském zákoníku Maďarské lidové republiky) a z prováděcích předpisů k tomuto zákoníku vydaných, především nařízení rady ministrů č. 7 z roku 1978, o dodavatelských a podnikatelských smlouvách mezi socialistickými organizacemi, a nařízení rady ministrů z roku 1973, upravujícího přímo otázky majetkových sankcí. Typické pro maďarské zákonodárství v této oblasti je velké množství dispozitivních ustanovení v právním řádu i to, že úprava značně širokého okruhu otázek je vůbec ponechána jen na vůli stranám a není upravena v právních předpisech.

Základním právním pramenem, upravujícím v *Německé demokratické republice* majetkové sankce, je smluvní zákon. Ten upravuje komplexně majetkovou odpovědnost pro případ porušení smluvních povinností (majetkové sankce a náhradu škody způsobené porušením smluvních povinností); majetková odpovědnost mimosmluvní je upravena v občanském zákoníku.

V podrobnostech jsou majetkové sankce upraveny ve zvláštním prováděcím předpise — v prvním prováděcím nařízení ke smluvnímu zákonu. Základní ustanovení o majetkových sankcích, obsažená jednak ve smluvním zákoně, jednak v prvním prováděcím nařízení k smluvnímu zákonu, jsou v některých směrech modifikována ustanoveními dalších právních předpisů, zejména třetího prováděcího nařízení k smluvnímu zákonu z 13. 10. 1973 — hospodářské smlouvy o vědeckotechnických výkonech — (GBI. I 1974, Nr. 29, S. 37), čtvrtého prováděcího nařízení k smluvnímu

zákonu z 16. 5. 1973 — hospodářské smlouvy k zajištění vývozu a dovozu — (GBI. I, Nr. 29, S. 277) ve znění nař. z 28. 8. 1975 (GBI. I, Nr. 28, S. 653), a to zejména jeho § 31 a § 61, šestého prováděcího nařízení k smluvnímu zákonu z 13. 7. 1972 — hospodářské smlouvy k zabezpečení zásobování obyvatelstva — (GBI. II, Nr. 45, S. 515), a to jeho § 23, sedmého prováděcího nařízení k smluvnímu zákonu — hospodářské smlouvy socialistických zemědělských podniků — z 22. 4. 1965, GBI. II, Nr. 63, S. 431 (§ 44) a osmého prováděcího nařízení k smluvnímu zákonu — hospodářské smlouvy při reprodukci základních prostředků — z 12. 1. 1972 (GBI. II, Nr. 5, S. 53).

V *Polské lidové republice* vychází právní úprava majetkových sankcí z občanského zákoníku a základní otázky se řídí hlavně nařízením rady ministrů o dodávkových smlouvách mezi socialistickými organizacemi z roku 1973; přílohu k tomuto nařízení tvoří Všeobecné podmínky kupních smluv a smluv o dodávce (MP nr. 36, poz. 218, zm. MP r. 1974, nr. 9, poz. 65). Důležitý je § 17 tohoto nařízení, podle kterého se ve všech otázkách, které neupravují ustanovení Všeobecných podmínek, použije ustanovení občanského zákoníku. Vůbec je pro toto nařízení charakteristické časté odkazování na občanský zákoník.

Ústřední postavení v systému normativních právních aktů upravujících vztahy mezi socialistickými organizacemi v *Rumunské socialistické republice* přísluší zákonu o hospodářských smlouvách z roku 1969, který byl doplněn a změněn v roce 1972 a 1973. Upravuje všechny smluvní vztahy mezi socialistickými organizacemi. Obecné otázky závazkového práva, vznikající ve vztazích mezi socialistickými organizacemi, které neupravuje tento zákon, řídí se sice občanským zákoníkem z roku 1864, avšak pouze v těch otázkách, kde tento zákoník neodporuje zákonu o hospodářských smlouvách a povaze vztahů mezi socialistickými organizacemi. Zákon z roku 1969 je doplněn prováděcími nařízeními vlády z roku 1969 a 1970, v kterých je upravena také celá řada otázek týkajících se majetkové odpovědnosti, zejména právě otázek majetkových sankcí. Významné místo v právní úpravě, týkající se odpovědnosti mezi socialistickými organizacemi, zaujímá také dekret Státního výboru z roku 1970 o stanovení maximální pokuty za porušení smluvní disciplíny.

Ve *Svazu sovětských socialistických republik* připadá hlavní místo mezi právními předpisy, které upravují majetkové sankce, Osnovám občanského zákonodárství SSSR i svazových republik a občanským zákoníkům svazových republik. Podrobnosti pak, zejména pokud jde o podmínky vzniku odpovědnosti a výši sankcí, jsou upraveny v příslušných všesvazových prováděcích předpisech vydaných k těmto zákoníkům, zejména v předpisech, které upravují závazkové vztahy mezi socialistickými organizacemi. Jde zejména o dvě nařízení rady ministrů SSSR ze dne 9. 4. 1969, a to o dodávkách produkce výrobně technického určení a o dodávkách výrobků obecné potřeby.

Z uvedených poznatků z právních řádů jednotlivých socialistických zemí RVHP můžeme dojít k závěru, že systémy právní úpravy ve sledovaných státech je možno rozdělit na tři skupiny. Do první skupiny patří NDR,

Rumunská socialistická republika a ČSSR. V těchto zemích tvoří základ právní úpravy v podstatě jediný právní předpis (smluvní zákon v Německé demokratické republice, zákon o hospodářských smlouvách v Rumunské socialistické republice a hospodářský zákoník v Československu). Do druhé skupiny patří státy, pro jejichž právní úpravu je typické, že vychází z občanského zákoníku a podrobnosti upravují právní předpisy věnované různým druhům dodávek; jde o Maďarskou lidovou republiku, Polskou lidovou republiku a SSSR. Do třetí skupiny pak patří Bulharská lidová republika, kde základ právní úpravy tvoří celkem tři právní předpisy, a to zákon o závazcích a smlouvách, zákon o smlouvách mezi socialistickými organizacemi a nařízení rady ministrů o smlouvách mezi socialistickými organizacemi. Ve všech sledovaných socialistických státech hrají na úseku právní úpravy majetkových sankcí nemalou roli všeobecné, popřípadě základní podmínky dodávky jako prováděcí předpisy nižšího stupně právní síly.

Různý systém právní úpravy majetkových sankcí je dán celkovou legislativní koncepcí, která vyplývá především z právních tradic i přístupu k řešení aktuálních právních problémů v té které zemi. V tomto směru zatím pravděpodobně neexistují předpoklady pro sblížení právních řádů socialistických zemí RVHP. Také dosavadní zkušenosti s těmito různými systémy právní úpravy sotva mohou být chápány jako jednoznačný argument pro to nebo ono řešení.

3. Další zkoumanou a srovnávanou zásadou je rozsah, v jakém jsou *ustanovení právních předpisů o majetkových sankcích imperativní a v jakém rozsahu naopak mohou socialistické organizace majetkové sankce stanovit volně vzájemnou dohodou*. Jde tedy o otázku vzájemného poměru tzv. zákonných nebo smluvních majetkových sankcí. Pojmy *zákonné sankce* a *smluvní sankce* nemají však ve všech sledovaných zemích, popřípadě u všech pracovníků vědy a praxe stejný obsah. Někteří považují za smluvní sankce jen ty, u nichž důvod vzniku je dán smlouvou, kdežto jiní za ně považují všechny sankce, o nichž se mohou dohodnout organizace — účastníci smlouvy volně (pak jsou smluvními nejen ty sankce, jejichž důvod vzniku je dán smlouvou, ale i ty sankce, jejichž obsah si organizace dohodly nad rámec právním předpisem stanoveného minima (někteří z těch, kteří přisuzují termínu smluvní sankce tento význam, hovoří v tomto posléze uvedeném případě o *zákonně smluvních sankcích*). Já budu v dalším jako zákonné sankce označovat (v souladu s rozhodovací praxí československých arbitrážních orgánů) ty, jejichž *důvod vzniku* vyplývá přímo z právního předpisu (popřípadě z rozhodnutí arbitráže), včetně těch, kde si organizace dohodly sankci vyšší, než stanoví právní předpis; za smluvní sankce budu označovat jen ty, jejichž důvod i výše vyplývá ze smlouvy.

A nyní již pohlédneme opět na situace v zákonodárství jednotlivých zemí.

V *Bulharské lidové republice* je konstrukce majetkových sankcí těsně

spjata s jejich původním ryze smluvním charakterem. Organizacím je uloženo v právních předpisech dohodnout tyto sankce za porušení těch závazkových povinností, u nichž to předpis předpokládá. Předpisy stanoví v řadě případů minimální, popřípadě i maximální výši majetkových sankcí. V právních předpisech stanovené minimální sankce jsou organizace povinny platit i tehdy, když se na nich ve smlouvě nedohodly. Pokud nejsou v právních předpisech stanoveny sankce jako maximální, mohou organizace dohodnout pokuty vyšší; mohou též dohodnout pokuty pro jiné případy porušení závazkových povinností, než stanoví právní předpisy.

V *Československé socialistické republice* jsou majetkové sankce koncipovány jako obligatorní, přímo právním předpisem imperativně předem stanovené platby pro případ, že nebude řádně splněna povinnost ze závazku, popřípadě jiná právní povinnost. Ve smlouvě je organizacím dovoleno jen pro případ, kde právní předpis stanoví majetkové sankce, sjednat majetkové sankce vyšší, než stanoví předpis, anebo sjednat majetkové sankce pro případ nesplnění povinnosti, pro který právní předpisy samy majetkové sankce nestanoví. Dohoda organizací o majetkových sankcích je vyloučena, jestliže sankce byly stanoveny rozhodnutím hospodářské arbitráže.

V *Maďarské lidové republice* platí v tomto směru obsahově obdobné zásady jako v Československu. Podle § 19 odst. 2 nařízení rady ministrů č. 7 ze dne 1. 2. 1978, o dodavatelských a podnikatelských smlouvách hospodářských organizací, mohou organizace dohodnout majetkové sankce i pro případy porušení jiných právních povinností, než jsou ty, jejichž splnění sankcí zajišťuje právní předpis. Podle odstavce 3 citovaného ustanovení mohou organizace dohodnout výši sankce; ta však nesmí být nižší, než stanoví právní předpis. Nedohodnou-li se organizace na výši sankce, platí sankce za dohodnutou ve výši stanovené právním předpisem. V *Maďarské lidové republice* stanoví tedy právní předpis fikci dohody o majetkové sankci v minimální zákonné výši.

V *Německé demokratické republice* rozsah imperativních ustanovení o majetkových sankcích v podstatě vyplývá z ustanovení vymezujících okruh povinností, jejichž porušení je stíháno smluvní pokutou, popřípadě cenovou sankcí. Jak již bylo výše uvedeno, může být smlouvou (koordinační nebo hospodářskou) pro případy určitých porušení povinností smluvní pokuta nahrazena cenovou sankcí, jejíž výše může být nižší, než je výše smluvní pokuty, ne však více než o 50 % oproti smluvní pokutě stanovené v právních předpisech. Pro okruh porušení jiných povinností, než jsou ty, jejichž splnění je pojištěno smluvní pokutou, mohou organizace volně ve smlouvě stanovit dohodnuté smluvní pokuty; za dohodnuté smluvní pokuty se považují i ty, kde byla ve smlouvě stanovena pro případ porušení povinnosti, jejíž splnění je zajištěno smluvní pokutou nebo cenovou sankcí stanovenou v právních předpisech, pokuta vyšší, než je ta, která je stanovena pro příslušný případ v právním předpise. Jsou tedy také zde ohledně imperativnosti a volnosti dohody o majetkových sankcích uplat-

něny zásady obsahově dost podobné těm, jaké jsou uplatněny v československém zákonodárství.

V *Polské lidové republice* je právními předpisy předvídána možnost dohodnout majetkovou sankci (odst. 483, § 1 OZ). Pro vztahy mezi socialistickými organizacemi je sankce stanovena imperativně, tj. jako přímo z právního předpisu — nezávisle na tom, zda byla dohodnuta ve smlouvě — vyplývající povinnost zaplatit druhé organizaci pokutu v případech porušení povinností stanovených v právních předpisech, a to ve výši předpisem určené. Předpisy tohoto obsahu, adresované socialistickým organizacím, mají zásadně charakter *iuris cogentis*. Pouze v některých případech, právními předpisy přesně předvídaných, je dovoleno organizacím takové majetkové sankce zvýšit nebo i popřípadě snížit oproti výši určené právním předpisem.

V *Rumunské socialistické republice* jsou také stanoveny v právních předpisech pro porušení určitých závazkových povinností imperativně majetkové sankce v pevné výši. Takto stanovené majetkové sankce nemohou organizace svou dohodou měnit; mohou pouze dohodnout majetkové sankce pro případy porušení jiných závazkových povinností, než jsou ty, pro které byly sankce stanoveny v právních předpisech.

Ve *Svazu sovětských socialistických republik* je v hospodářském zákonodárství situace vcelku shodná s právní úpravou v ČSSR. Majetkové sankce jsou stanoveny imperativními ustanoveními přímo v právních předpisech. Dispozici stran se pouze ponechává ve smlouvě sazbu sankce, která je stanovena v právních předpisech, zvýšit anebo stanovit si sankci pro případy takových porušení právních povinností, jejichž dodržení právní předpis sankcí nezajišťuje.

Uzavírajíce zkoumání a srovnávání právní úpravy těchto otázek v zákonodárství jednotlivých socialistických zemích, můžeme konstatovat značnou obsahovou shodu, pokud jde o okruh imperativně stanovených majetkových sankcí a o vymezení rozsahu případů, kde mohou organizace majetkové sankce dohodnout volně ve smlouvě.

Zásadně je možno dohodnout majetkové sankce v případech, kde sankce není stanovena právním předpisem, a dále je možné dohodnout sankce vyšší, než jaké stanoví právní předpis. Drobnější odchylky v ustanovení o vymezení okruhu zákonných a smluvních sankcí vyplývají zejména z koncepčního přístupu zákonodárství té které země k otázkám majetkových sankcí. Tam, kde zákonodárství udržuje formální návaznost na původní ryze smluvní charakter majetkových sankcí, tam jsou zákonné sankce konstruovány jako fikce dohody o sankcích v rozsahu stanoveném právním předpisem. Tam, kde se zákonodárství zcela od tohoto původního vzoru odchýlilo, jsou zákonné sankce stanoveny jako povinnost, vzniklá při nesplnění nebo nikoliv řádném splnění povinnosti přímo z ustanovení právního předpisu. Přestože nejde o podstatné rozdíly, bylo by vhodné — jak jsem již naznačil výše — uvažovat o sjednocení této základní koncepce ustanovení právních předpisů o majetkových sankcích.

4. Právní úpravu majetkových sankcí v jednotlivých zemích charakterizuje *okruh předpokladů a podmínek vzniku povinnosti platit takové sankce* (vzniku odpovědnosti), jak je stanoven v právních předpisech. Pohledme proto, jak zákonodárství jednotlivých zemí k řešení této problematiky přistupuje.

Nejprve však je třeba pozastavit se u termínů *předpoklady* a *podmínky* vzniku majetkové odpovědnosti. Vznik majetkové odpovědnosti předpokládá, aby nastal souhrn určitých okolností. V teorii se některé z těchto okolností označují obvykle jako předpoklady, jiné jako podmínky.

Za obecný a jediný *předpoklad* tzv. smluvní (závazkové) odpovědnosti se zásadně považuje existence závazkového vztahu, a to zejména vztahu založeného smlouvou; může to ovšem být též závazkový vztah založený jinak, např. rozhodnutím hospodářské arbitráže nebo opatřením orgánů hospodářského řízení. Tento předpoklad je skutečně — pokud jde o vznik povinnosti platit majetkové sankce — téměř obecný; jen výjimečně je předpokladem vzniku takové povinnosti též existence jiné právní povinnosti, než je povinnost vyplývající ze závazkového vztahu.

Za *podmínky* vzniku smluvní (závazkové) odpovědnosti se považují především nesplnění povinnosti vyplývající ze závazkového vztahu nebo event. jiné právní povinnosti (protiprávní jednání) a dále — podle okolností daných pozitivní právní úpravu v té které zemi — též vznik majetkové újmy, příčinná souvislost mezi protiprávním jednáním a majetkovou újmou, a konečně zavinění. (Někteří však nepovažují zavinění za podmínku vzniku odpovědnosti, ale za důvod event. vylučující odpovědnost;¹⁸⁾ domnívám se, že toto rozlišování je zbytečné a nebudu se jím dále zabývat.) Zejména zavinění připadá zvláštní důležitost, neboť tím je dána základní charakteristika příslušného právního vztahu (vztahu odpovědnostního); uvádí se pak — v našem případě — že majetkové sankce jsou konstruovány na principu odpovědnosti za zavinění nebo na principu odpovědnosti za výsledek (objektivní odpovědnosti).

V *Bulharské lidové republice* jsou podmínkou vzniku povinnosti platit majetkovou sankcí a) jednání nebo zdržení se jednání, které má povahu protiprávního porušení povinnosti vyplývající ze závazkového vztahu, b) vznik přímé a bezprostřední majetkové újmy, c) příčinná souvislost mezi porušením povinnosti a újmou, d) zavinění organizace, která povinnost porušila. V některých případech však stačí pouze porušení právní povinnosti.

Zavinění organizace je v bulharské odborné literatuře chápáno jako zavinění pracovníků organizace, popřípadě orgánů této organizace. Zdůrazňuje se i — zejména se zřetelem na ekonomickou reformu — nutnost důsledného odlišení obou základních forem zavinění (úmyslu a nedbalosti)

¹⁸⁾ O tom srovnej např. A. A. Fajnštejn: op. cit. v pozn. 3, str. 11–24.

s cílem precizněji odstupňovat majetkovou odpovědnost nenáležitě pracujících organizací.¹⁹⁾

V *Československé socialistické republice* je podle obecných ustanovení hospodářského zákoníku v podstatě jedinou podmínkou vzniku povinnosti platit majetkové sankce porušení závazku nebo jiné právní povinnosti. Zavinění se zásadně nevyžaduje.

Konkrétní ustanovení hospodářského zákoníku ovšem stanoví většinou konkrétní okolnosti, které vznik takto široce chápané odpovědnosti vylučují (tzv. osvobozující, liberační důvody). Tyto osvobozující důvody jsou většinou koncipovány ve vazbě na činnost nebo nečinnost druhé organizace, třetího nebo na neodvratitelnou událost; v některých případech se jejich formulace blíží formulaci zavinění socialistické organizace v § 145 odst. 2 HZ.²⁰⁾

V *Maďarské lidové republice* jsou majetkové sankce koncipovány na principu odpovědnosti za zavinění. Základní podmínkou vzniku povinnosti platit majetkovou sankci je sice porušení smluvních povinností, avšak socialistická organizace, která takovou povinnost porušila, může se odpovědnosti zprostit, jestliže prokáže, že v zájmu plnění smlouvy postupovala tak, jak lze od ní v daném případě všeobecně očekávat (je zde tedy zavinění formulováno obdobně jako v československém zákonodárství v souvislosti s odpovědností za škodu). Maďarské zákonodárství konstruuje tedy zavinění jako zavinění organizace samotné, přičemž nerozlišuje formy zavinění: úmysl a nedbalost.

V *Německé demokratické republice* jsou podmínky vzniku povinnosti platit smluvní pokutu nebo cenovou sankci stanoveny takto:

Základní a všeobecnou podmínkou vzniku povinnosti platit majetkové sankce je porušení primárních smluvních povinností, které byly uvedeny výše. Pro vznik povinnosti platit majetkové sankce a její rozsah jsou však rozhodující nejen povaha porušení smluvních povinností (nekvalitní plnění, opožděné plnění atd.), ale i rozsah takového porušení nebo jeho následků (např. stupeň snížení užitné hodnoty, doba po kterou trvalo odstraňování vady plnění, délka prodlení apod.).

Majetková odpovědnost je obecně (tedy i pokud jde o vznik povinnosti platit majetkové sankce) vyloučena, je-li dána některá z těchto dvou okolností (§ 83 odst. 1 sml. zák.):

- a) porušení povinnosti bylo způsobeno jinou organizací;
- b) porušení povinnosti bylo důsledkem neodvratitelné události.

Další podmínky vzniku povinnosti platit majetkové sankce se již uplatňují diferencovaně podle jednotlivých druhů těchto sankcí.

¹⁹⁾ Zde uvedená situace v zákonodárství a názory vědy o státu a právu v Bulharské lidové republice jsou reprodukovány z práce A. A. Fajněstj: op. cit. v pozn. 3, str. 13 a 14 a str. 16.

²⁰⁾ Pro úplnost je třeba dodat, že v zákonodárství i ve vědách o státu a právu v Československu se vcelku obecně odmítá jako socialistickým organizacím nepřiměřené rozlišování forem zavinění – úmyslu a nedbalosti.

Tak pro vznik povinnosti platit smluvní pokutu je další podmínkou zavinění. Jsou tedy smluvní pokuty konstruovány na principu odpovědnosti za zavinění obdobně jako odpovědnost za škodu. Podobně jako u nás však zákon termín zavinění nepoužívá, nýbrž formuluje zavinění jako nevyužití všech možností, které poskytují socialistické výrobní poměry, k tomu aby byly odvráceny okolnosti, jež způsobily porušení smluvních povinností (§ 82 odst. 1 sml. zák.). Zákonná formulace je tedy obecná, avšak jistá konkrétní kritéria pro posouzení této otázky již byla určena rozhodovací praxí Státního smluvního soudu.²¹⁾

Pokud jde o takto formulované zavinění organizací, je v souvislosti s porušením primárních povinností, jímž je podmíněn vznik povinnosti platit smluvní pokuty, presumováno. Platí tedy — stejně jako u odpovědnosti za škodu způsobenou porušením smluvních povinností (a také stejně jako podle obecné úpravy odpovědnosti za škodu v našem hospodářském zákoníku) — vyvratitelná domněnka, že organizace, která porušila smluvní povinnost, nevyužila všech možností, které jí poskytují socialistické výrobní poměry, aby odvrátila okolnosti, jež vedly k porušení těchto povinností (§ 82 odst. 1 sml. zák.). Důkazní břemeno nese organizace, která porušila smluvní povinnost.

Domněnka zavinění naproti tomu nepřichází v úvahu u cenových sankcí, neboť ty jsou konstruovány na principu objektivní odpovědnosti (§ 53 odst. 2 sml. zák.).

Pokud jde o dohodnuté smluvní pokuty, platí to, co bylo uvedeno výše o smluvních pokutách.

V *Polské lidové republice* je základní podmínkou vzniku povinnosti platit majetkovou sankci porušení povinnosti spočívající v nesplnění nebo v nikoliv řádném splnění závazku. Pokud jde o otázku, na jakém principu odpovědnosti jsou konstruovány majetkové sankce, platí zde sice obecně vyslovená zásada odpovědnosti za zavinění (§ 471 a 472 OZ), ta však je ve vztazích mezi socialistickými organizacemi téměř úplně — s nepatrnými výjimkami — vyloučena ve prospěch odpovědnosti objektivní. To znamená,

²¹⁾ Na str. 475 a 476 práce G. Pflücke a kol, citované v poznáce 3, sub b), jsou tato kritéria shrnuta takto:

- existence vědecky založeného podnikového plánování a součinnost při zpracovávání státních plánovacích a bilančních rozhodnutí
- rozvoj tvůrčí iniciativy, kvalifikace a pracovní morálky pracujících a cílevědomé používání morálních i materiálních stimulů k zajištění plnění a přeplňování úkolů
- plánovitě prosazování vědeckotechnického pokroku
- zajištění optimálního využití a plánovitá reprodukce základních prostředků a efektivní využívání surovinových, energetických a materiálových zdrojů a společenského majetku vůbec
- důsledné prosazování takové organizace práce, která zabezpečuje ustavičný růst výroby
- včasné a pečlivé organizování potřebné spolupráce s ostatními organizacemi
- určitá míra úsilí k překonání nastalých obtíží, rozvíjení sil kolektivu, spolupráce s řídicími orgány a organizování socialistické pomoci jiných organizací k překonání obtíží nebo zmenšení důsledků těchto obtíží.

že důkaz náležité péče zpravidla nezprošťuje organizaci povinnosti zaplatit majetkovou sankci; důvodem zproštění povinnosti je obvykle jen to, že příčina nesplnění povinnosti spočívala v neodvratitelné události nebo výlučně v chování oprávněné organizace nebo třetího, za něž povinná organizace neodpovídá.

V *Rumunské socialistické republice* je zavinění obecnou podmínkou vzniku majetkové odpovědnosti socialistických organizací, tedy také podmínkou vzniku povinnosti platit majetkové sankce. Přitom odpovědnost organizace za činnost pracovníků se chápe jako zavinění organizace samotné, nezabezpečující patřičnou organizátorskou a řídicí činnost.²²⁾

Ve *Svazu sovětských socialistických republik* jsou jako podmínky vzniku povinnosti zaplatit smluvní pokutu zásadně stanoveny porušení právní povinnosti a zpravidla zavinění na straně té organizace, která porušila právní povinnost. Nevyžaduje se pravidelně, aby porušení právní povinnosti způsobilo na straně druhé organizace nějakou majetkovou újmu. Zavinění jako podmínka vzniku povinnosti platit sankci může být vyloučeno právním předpisem a pak se uplatňuje princip objektivní odpovědnosti; takováto odpovědnost je právními předpisy předpokládána zejména např. u odesilatele a dopravce při nesplnění závazků vyplývajících z plánu přeprav. Zavinění je v zákonodárství Svazu sovětských socialistických republik pouze zmíněno jako podmínka vzniku odpovědnosti (čl. 37 Zásad občanského zákonodárství). V teorii se vychází převážně z toho, že v důsledku jednotné organizace práce nelze zavinění organizace posuzovat jako zavinění jednotlivého pracovníka izolovaně, bez zřetele na chování ostatních pracovníků i celého kolektivu. Podle instruktivního dopisu Státní arbitráže při radě ministrů SSSR, č. I — 1—59 z 28. prosince 1967 je třeba socialistickou organizaci považovat za vinnou, jestliže pro řádné splnění povinnosti nevyužila všech možností socialistické hospodářské soustavy.²³⁾

Sovětské zákonodárství stanoví zpravidla presumci zavinění na straně té organizace, která porušila právní povinnost; tím je důkazní břemeno přeneseno na porušitele povinnosti, který musí — chce-li se zprostit odpovědnosti — dokázat, že k porušení povinnosti došlo nikoliv jeho zaviněním (odchyłka platí např. v odvětví železniční přepravy). V sovětské odborné právní literatuře bylo poukázáno na to, že objektivní odpovědnost organizací je ve skutečnosti jedním ze způsobů přerozdělování prostředků mezi organizacemi; proto je prý třeba vždy najít v řetězu příčin neplnění povinností rozhodující článek — organizaci, která *vlastní vinou* špatně pracuje.²⁴⁾

²²⁾ T. Ionașcu—E. Barasch: *Teoria generală a contractelor economice*, vol. II, București 1965, str. 346; reprodukováno z A. A. Fajštejn: op. cit. v pozn. 3, str. 17.

²³⁾ V. V. Laptev a kol.: op. cit. v pozn. 3 sub d), str. 245. Tím se ovšem realizace práva blíží tomu, co je v některých zemích výslovně stanoveno.

²⁴⁾ V. V. Laptev a kol.: op. cit. v pozn. 3 sub d), str. 247. Srovnej též N. S. Malein: *Imuščestvennaja otvetstvennosť v chozjajstvennyh otnošenijach*, Izdatelstvo Nauka, Moskva 1968, str. 21 a 47.

Chceme-li shrnout a zhodnotit zde zkoumané otázky, musíme konstatovat, že v tomto směru existují dost podstatné rozdíly v přístupu k řešení těchto otázek v zákonodárství jednotlivých socialistických zemí RVHP. Existují zde v otázce majetkových sankcí jak konstrukce odpovědnosti za zavinění, tak i odpovědnosti za výsledek. Nejtradičnější přístup k řešení této otázky přijetím konstrukce odpovědnosti za zavinění a přijímanou koncepcí zavinění socialistické organizace nalézáme v Bulharsku a Rumunsku. Konstrukci odpovědnosti za zavinění v souvislosti s majetkovými sankcemi prakticky úplně opustily Československo a Polsko. Ostatní země v té či oné míře se přibližují k některému z naznačených krajních řešení.

Vzhledem k tomu, že není po ruce konkrétní empirický materiál o tom, jak event. majetková odpovědnost funguje při té nebo oné koncepci, nelze se rozhodnout bezvýhradně ani pro tu ani pro onu koncepci. Svou teoretickou váhu má nesporně výše zmíněná sovětská kritika konstrukce objektivní odpovědnosti jako prostředku nelegálního přerozdělování prostředků. Za bezvýznamnou však nelze považovat ani námitku, která má praktický základ a vedla ke konkrétnímu řešení v Československu a Polsku, že totiž konstrukce odpovědnosti za zavinění příliš komplikuje vztahy mezi socialistickými organizacemi a vyvolává četné vleklé arbitrážní spory. Tyto námitky však ztrácejí poněkud na své přesvědčivosti, jestliže vezmeme v úvahu, že např. v československém zákonodárství při uplatnění principu odpovědnosti za výsledek, je nutné v mnohých speciálních ustanoveních formulovat různé důvody, sprostující odpovědnosti, přičemž formulace mnohých, jak bylo ukázáno jinde,²⁵⁾ se velmi blíží formulaci vyvinění známé z § 145 odst. 2 hosp. zák. Je pak otázkou, zda obecným přijetím principu odpovědnosti za zavinění by se nemohlo dosáhnout ve skutečnosti zjednodušení právního řádu.

S konečným řešením této otázky je však zatím v každém případě třeba vyčkat. Bylo by zajisté rozumné povzbuzovat nejen další zkoumání této problematiky, ale také empirické zjišťování skutečného fungování právní úpravy při uplatnění toho i onoho principu.

5. Další zkoumanou a srovnávanou otázkou je, jakým způsobem zákonodárství jednotlivých zemí stanoví výši majetkových sankcí.

V Bulharské lidové republice jsou majetkové sankce stanoveny většinou procentní sazbou z nějakého základu (z hodnoty ve lhůtě nedodaných výrobků, z hodnoty neodebraného zboží apod.). Přitom může jít o sazbu jednorázovou nebo opakující se (např. za každý den prodlení). Mohou být též stanoveny násobkem normálního tarifu nebo pevnou částkou.

V Československé socialistické republice se můžeme v právním řádu setkat jak s majetkovými sankcemi stanovenými procentní sazbou z nějakého základu (např. ceny nedodaných výrobků), tak i se sankcemi stanovenými pevnou částkou (např. 500 Kčs za každý den prodlení). V obou případech může jít o sankci jednorázovou nebo opakující se.

²⁵⁾ I. Pelikánová: Majetkové sankce v hospodářském zákoníku a prováděcích předpisech, Acta Universitatis Carolinae — Iuridica, 1980, 4.

V *Polské lidové republice* jsou sazby zákonných majetkových sankcí sice v právních předpisech konstruovány jako minimální, avšak v praxi si organizace vyšší pokuty nedohadují, takže lze sazby stanovené v právních předpisech považovat ve skutečnosti za pevné.

Výše zákonných majetkových sankcí se v právních předpisech stanoví procentem z ceny nesplněného závazku nebo nesplněné části závazku, anebo též pevnou sazbou za každý den prodlení. Sazby bývají různě odstupňovány podle povahy porušení právní povinnosti a podle jeho hospodářských důsledků. Tak např. všeobecné podmínky dodávky předpokládají pokutu 10 % hodnoty vadných výrobků, odstoupí-li odběratel od smlouvy, 7 % přijme-li odběratel vadné výrobky a 3 % vymění-li dodavatel vadné výrobky nebo odstraní-li vady. Někdy podléhá stanovená sazba zvýšení přímo z právního předpisu. Tak např. při dodávce souboru strojů a zařízení určených pro investiční výstavbu vypočítává se sankce z hodnoty celého souboru až do okamžiku dodání zbývajících částí, bez níž nemůže být soubor využit. Podobně např. se sankce zvyšuje o 100 %, jestliže v průběhu jednoho roku byl třikrát dodán předmět plnění se stejnými vadami anebo jestliže jde sice o první vadnou dodávku, avšak předmět plnění je určen na export nebo na výměnu se zahraničím v rámci průmyslové kooperace nebo pro jiné účely stanovené radou ministrů za prioritní, jestliže to vyplývá z obsahu uzavřené smlouvy.

Také v *Rumunské socialistické republice* se vyskytují v právním řádu majetkové sankce stanovené procentní sazbou z nějakého základu nebo pevnou částkou, přičemž může jít o platby opakující se.

Ve *Svazu sovětských socialistických republik* stanoví výši majetkových sankcí právní předpisy buď pevnou částkou nebo procentem z nějakého základu. Výše majetkových sankcí se diferencuje s přihlédnutím k významu závazku, jehož splnění je pokutou zajišťováno, k době, po kterou trvá porušování povinnosti, k stupni zavinění, anebo k některým dalším okolnostem. Je třeba si povšimnout toho, že sovětské zákonodárství stanoví za úmyslné porušení povinností i socialistických organizací vyšší sazby majetkových sankcí. Kromě toho je nařízením rady ministrů SSSR z 27. října 1967 (§ 31) uloženo, aby arbitrážní orgány těm organizacím — účastníkům závazkových vztahů, které hrubě porušují podmínky těchto vztahů, stanovily sankce až o 50 % vyšší, než stanoví předpis, s tím, že takto zvýšená částka připadne do státního rozpočtu.

Uzavírajíce zkoumání a srovnávání právní úpravy těchto otázek v zákonodárství jednotlivých zemí, můžeme konstatovat sice zásadní shodu v tom, že je užíváno jak procentních, tak i pevných sazeb, jinak však panuje značná rozmanitost způsobů, jak je výše majetkových sankcí stanovena (procentní sazbou jednorázově, opakovaně, opakovaně se stoupající sazbou apod., pevnou sazbou jednorázově, opakovaně za každý další den nebo i jinak). Je samozřejmé, že se v tomto směru již vytvořily určité tradice v jednotlivých zemích, ale každá, byť jen dílčí tendence po sblížení by zde byla žádoucí. Předpokládá to ovšem sblížování právních řádů především na jiných úsecích, zejména na úseku vymezení okruhu těch povin-

ností, jejichž porušení je podmínkou vzniku povinnosti platit majetkové sankce.

6. Nesporně důležitou otázkou je otázka, jak právní řád jednotlivých zemí upravuje *okamžik vzniku povinnosti platit majetkové sankce* a jaký význam přiznává vyúčtování majetkových sankcí. Tato otázka je však vcelku řešena v zákonodárství všech socialistických zemí jednotně.

V *Bulharské lidové republice* vzniká povinnost (a jí odpovídající právo) platit majetkovou sankci v okamžiku porušení povinnosti vyplývající ze závazku. Vyúčtování, jež nemá z hlediska vzniku a existence uvedené povinnosti žádný právní význam.

Podobně je tomu i v *Československé socialistické republice*. Povinnost (a jí odpovídající právo) zaplatit majetkovou sankci vzniká okamžikem, kdy byl porušen závazek nebo jiná právní povinnost. Následující vyúčtování má už jen povahu deklarování práva a vyčíslení výše pohledávky.

V *Německé demokratické republice* povinnost platit majetkové sankce vzniká ze zákona již okamžikem porušení smluvní povinnosti (popřípadě v souběhu s další podmínkou vzniku povinnosti — zaviněním). Vyúčtování nemá již z hlediska vzniku povinnosti právní význam, představuje pouze deklaraci a vyčíslení vlastních nároků.

V *Polské lidové republice* vzniká povinnost (a jí odpovídající právo) zaplatit majetkové sankce ex lege v okamžiku, kdy byla porušena povinnost vyplývající ze závazku. Vyúčtování nemá již na existenci závazku k zaplacení smluvní pokuty žádný právní vliv; pouze deklaruje a vyčísluje požadavky oprávněné organizace.

V *Rumunské socialistické republice* vzniká povinnost také okamžikem porušení povinnosti.

Rovněž ve *Svazu sovětských socialistických republik* je okamžikem vzniku povinnosti platit majetkové sankce zpravidla okamžik porušení právní povinnosti, které je podmínkou vzniku oné povinnosti; v některých případech to však není úplně jasné a rozhodovací praxe kolísá. Jinak však i zde má vyúčtování zásadně pouze povahu dokumentu deklarujícího práva a vyčíslovacího výši pohledávky.

Vzhledem k naznačené obsahové jednotě právní úpravy této otázky ve všech socialistických zemích nevyžadují výsledky jejího zkoumání zvláštní komentář. Vhodné by však bylo sjednocení formulací příslušných ustanovení právních předpisů.

7. Další otázkou, která nás zajímá, je otázka *účtování a vymáhání majetkových sankcí* spolu s otázkou *snížování nebo promíjení* těchto sankcí.

V *Bulharské lidové republice* jsou organizace povinny zákonné majetkové sankce účtovat a vymáhat. Snížení zákonných sankcí je možné jen arbitrážními orgány; socialistické organizace samy mezi sebou nesmějí takové snížení provádět. Arbitrážní praxe připouští však jen snížení do minima, stanoveného právním předpisem, a jen za předpokladu, že orga-

nizace prokáže nepřiměřenost zákonné smluvní pokuty v konkrétním případě.²⁶⁾

V *Československé socialistické republice* platí v tomto směru imperativně v hospodářském zákoníku stanovený režim, obsahující především expressis verbis vyslovenou povinnost zákonné majtkové sankce, na něž organizaci vzniklo právo, účtovat a vymáhat.²⁷⁾ Vyúčtovat majtkové sankce je organizace povinna bez zbytečného odkladu po uplynutí měsíce, v němž jí právo na tyto sankce vzniklo. Organizace, která vyúčtování obdrží, je povinna do 30 dnů od obdržení buď sankci zaplatit, nebo sdělit druhé organizaci své námitky.

Snížit nebo i prominout majtkové sankce může jen hospodářská arbitráž, avšak pouze v případech, že jsou pro to zcela mimořádné důvody. Může tak učinit v jednotlivém případě i pro skupinu případů.

V *Maďarské lidové republice* není organizacím stanovena právní povinnost vzájemně vymáhat majtkové sankce. Souvisí to zřejmě s tam uplatňovaným mechanismem řízení národního hospodářství, který ve větší míře využívá ekonomických stimulů k usměrnění činnosti socialistických organizací.

V *Německé demokratické republice* mají být majtkové sankce vyúčtovány nejpozději posledního dne měsíce, který následuje po vzniku povinnosti, nebo — v případě vadného plnění — po reklamaci, anebo — v případě prodlení — po ukončení prodlení (§ 6 prvního prováděcího nařízení k sml. zák.). Toto ustanovení má pořádkový charakter; jeho nedodržení se nedotýká existence povinnosti zaplatit smluvní pokutu.

Smluvní pokuta má být zaplacená do 15 dnů od doručení jejího vyúčtování. Ve lhůtě jednoho měsíce od doručení vyúčtování lze uplatnit proti vyúčtování písemně námitku s uvedením důvodů (§ 7 odst. 1 cit. prov. nař.). Je-li námitka oprávněná, musí být zaplacená smluvní pokuta vrácena. Jestliže námitka není uplatněna nebo je uplatněna opožděně anebo bez uvedení rozhodujících důvodů, stanoví právní předpis fikci, že nárok na smluvní pokutu byl uznán (§ 7 odst. 3 cit. prov. nař.).

Cenové sankce se účtují — na rozdíl od smluvních pokut — přímo s fakturovanou (nebo jinak vyúčtovanou) částkou jako přírážka k ceně nebo jako srážka z ceny. Pokud by se tak z jakýchkoliv důvodů nestalo, účtují se cenové sankce stejně jako smluvní pokuty. Jestliže však bylo dohodnuto, že cenové sankce se mohou účtovat jen v určitém období, má oprávněný po uplynutí tohoto období nárok jen na pokutu za podmínek a v rozsahu předvídaném zákonem.

Smluvní pokuta může být snížena jen ve výjimečných případech, jestliže to odůvodňují okolnosti konkrétního případu, zejména stupeň úsilí vyna-

²⁶⁾ Informace o arbitrážní praxi v Bulharské lidové republice viz ve A. A. Fajnshtejn: op. cit. v pozn. 3, str. 39 a 40.

²⁷⁾ V této souvislosti je třeba znovu upozornit na to, že judikatura československých arbitrážních orgánů považuje z tohoto hlediska za zákonné majtkové sankce i ty, které si organizace dohodly ve vyšším objemu, než stanoví právní předpis.

loženého povinnou organizací k překonání okolností bránících splnění smluvních povinností, chování organizace po způsobení škody nebo poměr mezi výší smluvní pokuty a způsobenou škodou. Snížení se — na rozdíl od naší právní úpravy — připouští jen v konkrétních případech (ne pro skupinu případů) a právo na snížení (moderační právo) přísluší nejen Státnímu smluvnímu soudu, ale i smluvním stranám.²⁸⁾ Zákon předvídá snížení u smluvních pokut (a náhrady škody); snížení se však považuje za přípustné i u cenových sankcí.

V *Polské lidové republice* je vymáhání zákonných majetkových sankcí pro socialistické organizace nejen právem, ale i povinností. Tato povinnost platí obecně, ledaže zvláštní ustanovení výslovně dovoluje socialistické organizaci v konkrétním případě sankci od organizace, která povinnost porušila, nevymáhat. Obecně je dovoleno nevymáhat sankci nepřesahující částku 200 zł.; jinak jen tehdy, dá-li k tomu písemně souhlas nadřízený orgán. Pokud tedy není takto výslovně organizacím dovoleno sankci nevymáhat, je jim zakázáno od vymáhání zákonných majetkových sankcí zcela upouštět nebo vymáhat zákonné sankce v menším objemu, než stanoví právní předpis.

Vymáhání sankcí je v některých případech zjednodušeno, např. tzv. bezakceptovým způsobem při kooperačních smlouvách (§ 83 a násl. Všeobecných podmínek kupních smluv a smluv o dodávce).

Snížení sankce je možné ve zcela výjimečných případech rozhodnutím arbitrážní komise. Podle usnesení kolegia Hlavní arbitrážní komise lze snížení sankce provést zejména tehdy, jestliže by zaplacení úplné pokuty vypočítané podle závazné sazby narušilo chozrasčot a přitom by znamenalo na straně příjemce nepřiměřený prospěch a na straně plátce citelnou újmu neodpovídající jeho zavinění.²⁹⁾

Vyloučení odpovědnosti za nesplnění nebo nikoliv řádné splnění závazku přichází v úvahu také tehdy, nastanou-li „zvláštní okolnosti“ měnící práva a závazky organizací; to přichází v úvahu v souvislosti s přijetím objednávky na dodávky pro export, s opatřeními orgánu hospodářského řízení měnícími úkoly státního plánu apod.

V *Rumunské lidové republice* platí pro socialistické organizace povinnost vzájemně si majetkové sankce účtovat a vymáhat. Snížení majetkových sankcí je možné jen ve velmi řídkých výjimečných případech.

Ve *Svazu sovětských socialistických republik* je socialistickým organizacím uložena obecná povinnost účtovat a vymáhat majetkové sankce na úseku dodávek. Právo ve výjimečných případech sankci snížit mají arbitrážní orgány.

Uzavírajíce zkoumání a porovnávání právní úpravy těchto otázek, mů-

²⁸⁾ Moderační právo smluvních stran se vyvozuje z § 9 odst. 2 nařízení z 28. 3. 1973 o úkolech, právech a povinnostech národních podniků, kombinátů a sdružení (Gbl. I, Nr. 15, S. 129) ve znění nařízení z 27. 8. 1973 (Gbl. I, Nr. 39, S. 405). Srovnej k tomu výklad na str. 107 komentáře citovaného v poznámce 3 písm. b).

²⁹⁾ S. Buczkowski—Z. K. Nowakowski: op. cit. v pozn. 3 sub c), str. 183.

žeme konstatovat, že — až na Maďarskou lidovou republiku — je v socialistických zemích RVHP účtování a vymáhání majetkových sankcí zásadně nejen právem, ale současně i povinností. Souvisí to zřejmě se zásadními podobnostmi v soustavách řízení národního hospodářství, které se v současné době v jednotlivých zemích uplatňují. V každém případě by však bylo žádoucí podrobným konkrétním empirickým výzkumem zjistit, jaká je skutečná efektivnost majetkových sankcí, aby mohly být přijaty konečné závěry pro další rozvoj zákonodárství socialistických zemí v tomto směru.

Moderační právo (právo snižovat, popřípadě i promíjet) majetkové sankce je téměř jednotně svěřeno arbitrážním orgánům. Svěření moderačního práva také organizacím, jak tomu je např. v Německé demokratické republice, však ve skutečnosti zřejmě oslabuje povinnost majetkové sankce účtovat a vymáhat. Jinak se však zdá, že — v mezích, v jakých vůbec majetkové sankce fungují — je svěření moderačního práva arbitrážním orgánům uspokojivé a není třeba na něm nic měnit.

8. Pro určení místa a významu majetkových sankcí v celkovém systému majetkové odpovědnosti socialistických organizací je důležitou otázkou, jak je právem upraven vzájemný vztah *majetkových sankcí a náhrady škody*.

Podle právní úpravy v *Bulharské lidové republice* má při zaviněném nesplnění povinnosti poškozená organizace právo uplatňovat mimo majetkové sankce také náhradu škody, a to v míře, ve které jí škoda nebyla touto sankcí nahrazena. V *Bulharské lidové republice* také nic nebrání získání majetkové sankce v rozsahu převyšujícím způsobenou škodu; tak tomu je tehdy, jestliže způsobená škoda je nižší, než kolik činí právním předpisem stanovená smluvní pokuta.

Horní hranice majetkové odpovědnosti (při započtení majetkové sankce) je dána výší škody (je-li škoda stejná nebo převyšuje-li majetkovou sankci), nebo majetkovou sankcí (je-li sankce větší než škoda). Sporná je otázka uspokojení nároku na náhradu celé škody v případě, že uplynula lhůta pro uplatnění nároku na smluvní pokutu, která je kratší než lhůta pro uplatnění nároku na náhradu škody. Někteří odborníci, kteří vycházejí z principu plné náhrady, se domnívají, že včas neuplatněná majetková sankce se nemusí odečíst od náhrady škody; tento názor zastávají i arbitrážní orgány *Bulharské lidové republiky*.

V *Československé socialistické republice* je dán vzájemný vztah náhrady škody a majetkových sankcí ustanovením hospodářského zákoníku, podle něhož se na náhradu škody započítávají majetkové sankce, na které vzniklo poškozené organizaci právo následkem nesplnění povinností, jejichž porušením byla také způsobena škoda. Snižuje se tedy náhrada škody o majetkové sankce, a to sankce nikoliv skutečně zaplacené, ale ty, na něž právo vzniklo, bez ohledu na to, zda toto právo bylo realizováno; to má praktický význam tam, kde náhrada škody se uplatňuje až poté, co právo na majetkové sankce již uplynutím příslušné lhůty zaniklo.

Otázky vztahu majetkových sankcí k náhradě škody jsou upraveny v *Ma-*

ďarské lidové republiče v občanském zákoníku a v nařízeních vydaných k jeho provedení; ustanovení těchto předpisů mohou být v rozsáhlé míře modifikována dohodou stran při uzavírání smluv. V souladu s § 246 odst. 2 občanského zákoníku má organizace, která porušila povinnost ze smlouvy, zaplatit majetkovou sankci a nahradit škodu. Zákodárce měl v daném případě na mysli povinnost nahradit škodu v takovém rozsahu, v jakém způsobená škoda převyšuje smluvní pokutu. Důležité je, že i při úpravě vztahu majetkové sankce k náhradě škody je organizací dána rozsáhlá smluvní volnost (dispozitivní charakter příslušných ustanovení právních předpisů).

V *Německé demokratické republiče* přichází náhrada škody mezi socialistickými organizacemi v úvahu bez omezení, jde-li o škodu způsobenou porušením mimosmluvních povinností.³⁰⁾ V případě porušení smluvních povinností přichází v úvahu především smluvní pokuta podle smluvního zákona a prováděcích předpisů. Přitom smluvní pokuta pevně v zákoně stanovená má povahu minimalizované náhrady škody; další náhrada škody (náhrada nad rámec smluvní pokuty) přichází v úvahu tehdy, jestliže škoda způsobená porušením smluvních povinností je vyšší než smluvní pokuta. Totéž platí v případě cenových sankcí, pokud není stanoveno nebo dohodnuto, že náhrada škody převyšující sankci je vyloučena (§ 53 odst. 1 sml. zák.).

Výše uvedená pravidla o vztahu náhrady škody k smluvním pokutám a cenovým sankcím neplatí v případě dohodnutých smluvních pokut. Protože dohodnuté smluvní pokuty nesledují stejné funkce jako pokuty zákonné (vypořádání škody a postih organizace, která porušila smluvní povinnost), je organizací ponechána volba co do úpravy vztahu dohodnutých smluvních pokut k náhradě škody; v úvahu mohou přijít tyto eventualy:

a) Smluvní pokuta bude dohodnuta vedle náhrady škody; v tom případě jsou smluvní pokuta a náhrada škody na sobě nezávislé (vedle náhrady škody se bez jakéhokoliv omezení platí smluvní pokuta). Smluvní pokuta nabývá v takovém případě výlučně charakter postihu.

b) Smluvní pokuta bude dohodnuta jako započitatelná. V tom případě se náhrada škody poskytuje jen tehdy, jestliže škoda převyšuje smluvní pokutu.

c) Smluvní pokuta a náhrada škody budou dohodnuty alternativně. V takovém případě má oprávněná organizace volbu požadovat buď dohodnutou smluvní pokutu nebo náhradu škody.

³⁰⁾ Obecná úprava náhrady škod způsobených porušením mimosmluvních povinností je obsažena v občanském zákoníku. Kromě této obecné úpravy existují také úpravy zvláštní. K těm patří např. úprava náhrady škody způsobené činností organizace, která je pro ostatní zdrojem zvýšeného nebezpečí, úprava náhrady škody způsobené podniky železniční, silniční a vodní dopravy, úprava náhrady škody způsobené zvířaty, úprava náhrady škody způsobené zřícením budovy, odpadnutím zdiva, střešní krytiny nebo jiných částí stavby. Ve všech těchto případech zvláštní úpravy náhrady škody je uplatněna objektivní odpovědnost. (Viz str. 167 učebnice G. Pfliecke a kol., citované v poznámce 3 sub b).)

d) Smluvní pokuta bude dohodnuta jako vylučující náhradu škody. V takovém případě smluvní pokuta zcela zastupuje náhradu škody a vylučuje ji.

Obecně o vzájemném vztahu smluvních pokut (cenových sankcí) a náhrady škody platí, že náhrada škody přijde v úvahu všude tam, kde nejsou v právních předpisech stanoveny ani ve smlouvě dohodnuty smluvní pokuty nebo cenové sankce (§ 103 sml. zák.). Povinnost platit smluvní pokutu (cenovou sankci) však vznikne i tehdy, jestliže škoda způsobená porušením smluvních povinností je nižší než pokuta (sankce) nebo jestliže výše škody nemůže být zjištěna (§ 104 odst. 2 sml. zák.).

V *Polské lidové republice* platí v tomto ohledu tyto zásady:

a) Organizace, které vznikla povinnost zaplatit majetkovou sankci, nemůže se této povinnosti zprostit poukazem na to, že výše škody, kterou nesplněním povinností způsobila, nemůže být prokázána, anebo že takto způsobená škoda je nižší než sankce.³¹⁾

b) Majetkovou sankci za nesplnění nebo vadné splnění závazku lze započítat na náhradu škody, pokud je škoda vyšší než sankce.

c) Organizace mohou smlouvou vyloučit náhradu škody nad rámec majetkové sankce.

V *Rumunské socialistické republice* jsou pravidla řešící vztah majetkových sankcí a náhrady škody upravena v zákoně o hospodářských smlouvách z roku 1969. Náhrada škody je poskytována v té části, která není pokryta majetkovou sankcí. Dodatečný požadavek náhrady škody, byla-li již zaplacená sankce, je možný jen v případech, převyšuje-li škoda výši sankce a právní základ pro uplatnění sankce a náhrady škody je tentýž. Důkazní břemeno leží na oprávněné organizaci. Zákonodárství Rumunské socialistické republiky však připouští z těchto pravidel určité výjimky; tak například při porušení smlouvy o dodávce pro export má majetková sankce čistě represivní charakter a zaplacení sankce se nedotýká nároku na náhradu škody.

Ve *Svazu sovětských socialistických republik* se uplatňují tyto čtyři typy vzájemného vztahu mezi náhradou škody a majetkovými sankcemi:

a) vedle sankce lze se náhrady škody domáhat jen v rozsahu, v kterém není tato náhrada pokryta sankcí; tyto majetkové sankce jsou v právním řádu SSSR pravidlem;

b) sankce vylučuje náhradu škody; tyto sankce jsou stanoveny jen pro některé spíše výjimečné případy;

c) sankce se platí nad rámec náhrady škody a nezávisle na ní; takové sankce se vyskytují např. v případě dodávky nekvalitních výrobků;

d) povinnost platit sankci vzniká jen tehdy, nebude-li uplatněn nárok na náhradu škody, a naopak uplatnění nároku na náhradu škody vylučuje

³¹⁾ S. Buczkowski—Z. K. Nowakowski: op. cit. v pozn. 3 sub c), str. 181, z toho vyvozují, že funkce smluvní pokuty je nejen kompenzační, ale i represivní ve vztahu k nedbalosti povinné organizace, čímž se stává skutečnou peněžitou pokutou.

vznik povinnosti platit sankci; tyto sankce se uplatňují v právním řádu SSSR jen velmi zřídka.

Celkově lze shrnout, že vzájemný vztah majetkových sankcí a náhrady škody je založen v socialistických státech zásadně na principu plné náhrady. Tím je dáno i rozsáhlé používání majetkových sankcí, které se započítávají na náhradu škody (započitatelné majetkové sankce). Majetkové sankce vylučující náhradu škody (výlučné), majetkové sankce stojící vedle náhrady škody a nezávisle na ní (kumulativní), anebo majetkové sankce uplatňované za předpokladu, že nebude požadována náhrada škody (alternativní), používají se v zákonodárství socialistických zemí méně často.

Kumulování majetkových sankcí různého druhu je v některých zemích podrobně upraveno (např. v Polsku), v některých jiných pak je upraveno jen částečně, popřípadě takřka vůbec ne. Je to ovlivněno i počtem druhů majetkových sankcí v jednotlivých socialistických státech a obecnými zásadami platnými pro majetkové sankce.

Na tomto úseku panuje tedy dost značná diferencovanost mezi právními řády jednotlivých zemí. Zde by se proto zvlášť mělo uplatnit úsilí o sbližování právních úprav. I když je třeba mít na paměti, že mnohé vyplývá z tradic a že eventuální změny lze provádět jen po zralé úvaze a postupně, přece jen se zdá, že by v otázce vztahu mezi majetkovými sankcemi a náhradou škody bylo možno vystačit jen s jedním typem, totiž s tzv. započítatelnými sankcemi. Ostatní typy mají pravděpodobně již dnes většinou jen okrajový význam; konkrétními empirickými výzkumy by ovšem bylo třeba prokázat, že efektivnost sankcí těchto posléze uvedených tří typů není taková, aby bylo nutné je zachovat.

Důsledně a jednoznačně by také bylo třeba vyřešit problematiku kumulování sankcí různého druhu.

III.

Chci-li na závěr celkově zhodnotit srovnání zásad právní úpravy majetkových sankcí v socialistických zemích RVHP, které jsem v této krátké studii provedl, je třeba především konstatovat, že podobná srovnání mohou být vždy užitečná, i když v tomto konkrétním případě — se zřetelem na povahu i rozsah podkladových materiálů, které jsem měl k dispozici — nebylo možno provést srovnání tak, jak by to bylo žádoucí. Především šíře i hloubka poznatů o právní úpravě v jednotlivých sledovaných zemích nejsou stejné. Nebylo také možno — a to by bylo zvlášť zajímavé — porovnat četnost ustanovení jednotlivých právních řádů o majetkových sankcích (četnost skutkových podstat, které zakládají vznik povinnosti platit majetkové sankce). Můžeme tedy proto celou čtenáři předloženou studii považovat jen za první sondu do předmětné problematiky.

Přesto však — jak se domnívám — i tato první sonda svým omezeným pohledem na právní regulaci problematiky majetkových sankcí v jednotlivých socialistických zemích RVHP umožňuje přijmout některé závěry.

Především ukazuje, že v mnohých směrech existují v úpravách majetkových sankcí v právních řádech jednotlivých socialistických zemích RVHP věcné shody. Na druhé straně však musíme také konstatovat některé — zdaleka nikoliv bezvýznamné — rozdíly, které zasluhují další pozornost teoretické fronty. Důkladnějším rozбором příslušných ustanovení právních řádů by měla být hledána nejvýhodnější řešení právní úpravy při současném vytváření podmínek pro postupné překonávání rozdílů všude tam, kde je to možné.

Za nejvýznamnější rozdíly v zásadách právní úpravy majetkových sankcí v jednotlivých socialistických zemích RVHP, které — jak se domnívám — by měly být předmětem výše naznačeného dalšího zkoumání, považuji tyto:

1. základní konstrukce majetkových sankcí;
2. podmínky vzniku odpovědnosti;
3. okruh povinností, jejichž porušení je pojištěno zákonnou majetkovou sankcí;
4. vztah majetkových sankcí k náhradě škody.

Ad 1: Jde o otázku, zda — vzhledem ke skutečné povaze majetkových sankcí, jak se vyvinula v soustavách plánovitého řízení národního hospodářství v podstatě všech socialistických zemí — je ještě účelné zachovávat zdání přímé vazby mezi majetkovými sankcemi na jedné straně a smlouvou na druhé straně, nebo zda je účelnější je opustit a koncipovat majetkové sankce jako prostě imperativně přímo právním předpisem stanovený projev majetkové odpovědnosti. S tím pak logicky souvisí i otázka terminologická (označení majetkových sankcí).

Ad 2: Jde především o otázku, zda majetkové sankce mají být konstruovány jako projev subjektivní odpovědnosti nebo odpovědnosti za zavinění.

Ad 3: Jde o otázku četnosti majetkových sankcí. Je to vlastně soubor velmi náročných otázek (jak z hlediska teoretického tak i praktického), neboť odpověď na ně je podmíněna celou řadou faktorů: skutečnými možnostmi majetkové odpovědnosti v podmínkách socialistického hospodaření, řadou stránek konkrétně uplatňované soustavy plánovitého řízení národního hospodářství, konkrétně realizovanými zásadami relativní majetkové samostatnosti socialistických organizací a způsoby jejich hmotné zainteresovanosti, podmínkami dopadu hospodářských výsledků socialistických organizací do majetkové sféry pracujících atd.

Ad 4: Jde o otázku, zda je nutné zachovávat více typů majetkových sankcí z hlediska jejich vztahu k náhradě škody (sankce započitatelné, alternativní, výlučné, kumulativní), anebo zda je možné vystačit jen s typem tzv. započitatelných sankcí, popřípadě pouze s několika uvedenými typy.

Výsledky zkoumání by mohly vést k zdokonalení a zjednodušení právního řádu a k zvýšení účinnosti ustanovení o majetkových sankcích při současném sblížení právních řádů socialistických zemí RVHP na úseku majetkových sankcí.

Принципы правового регулирования имущественных санкций в социалистических странах СЭВ

РЕЗЮМЕ

Цель статьи состоит в сопоставлении некоторых основополагающих принципов правового регулирования имущественных санкций в европейских социалистических странах-членах СЭВ. Термин „имущественные санкции“ используется в соответствии с его значением в чехословацком хозяйственном кодексе. Этот термин используется и для комплексного обозначения аналогичных правовых институтов, находящихся применение в законодательстве остальных социалистических стран („неустойка“). На базе сопоставления принципов и полученных результатов сопоставления можно сделать следующие краткие выводы:

1. Несмотря на наличие терминологических различий во всех странах существуют правовые институты имущественных санкций в виде императивно заранее установленной денежной суммы, которую организация обязана уплатить в случае нарушения ею тех или иных обязанностей из обязательственного отношения, а также иных обязанностей. В качестве образца для становления этого института послужил „конвенционный штраф“. Рудименты этого образца прослеживаются в концептуальном подходе к урегулированию имущественных санкций, особенно в некоторых социалистических странах; другие же страны уже отклонились от этого образца. Различные концептуальные подходы отражаются, таким образом, и в терминологии.

С вопросом концептуального подхода к регулированию имущественных санкций связан и вопрос о круге обязанностей, нарушение которых преследуется путем наложения этих санкций. Общепринято, что имущественные санкции находят применение не только в случае нарушения обязанностей из обязательственных отношений, но и в случае нарушения других обязанностей (скажем, прямо вытекающих из правового предписания). Круг обязанностей, нарушение которых преследуется путем наложения имущественных санкций (многочисленность этих санкций), в различных странах явно неодинаков.

2. Источники правового регулирования имущественных санкций и система этого регулирования в значительной степени неодинаковы и зависят от общей концепции законодательного регулирования имущественных отношений между социалистическими организациями. Автор статьи полагает, что в этом отношении пока что отсутствуют условия для сближения законодательств отдельных стран, так как нынешний опыт с упомянутыми концепциями не дает достаточного количества аргументов для однозначного утверждения той или иной концепции.

3. Что же касается определения круга императивно установленных имущественных санкций и санкций, согласование и применение которых предоставлено на усмотрение социалистических организаций, автор статьи констатирует наличие значительного совпадения законодательств отдельных стран.

4. Законодательства в значительной степени дифференцируются в части основополагающего принципа, служащего основой имущественной ответственности в виде уплаты имущественных санкций; в большинстве стран находит применение принцип виновной ответственности, в ЧССР и Польше — по существу исключительно принцип объективной ответственности. Обыкновенно приводимая аргументация в пользу того и другого отмечается автором на равных условиях, признавая и той и другой известную правомерность. Автор полагает, что без дальнейшего исследования данной проблематики невозможно внести сколько-нибудь серьезные предложения относительно каких-либо изменений.

5. Порядок установления размера имущественных санкций во многом сходится. Тенденция к сближению предполагает прежде всего объединение круга тех обязанностей, нарушением которых обусловлено возникновение ответственности.

6. Определение момента возникновения обязанности по уплате имущественных санкций (и отвечающих этому прав) в основном сходно; возникновение увязывается с моментом нарушения первичной обязанности.

7. И по вопросу установления обязанности по предъявлению и взысканию имущественных санкций законодательства социалистических стран¹ (за изъятием ВНР) фактически не расходятся; в общем и целом это касается и так назыв. права арбитражных органов на смягчение санкций. Решение этих вопросов зависит от наличия той или иной системы управления народным хозяйством.

8. Соотношение имущественных санкций и возмещения ущерба в законодательстве отдельно взятых стран в значительной мере дифференцировано. В сущности имеются четыре разновидности этого соотношения, характеризующиеся следующими имущественными санкциями: встречные, исключительные, альтернативные и кумулятивные. Автор предлагает вниманию возможность сокращения этих разновидностей.

В заключение статьи автор призывает к продолжению изучения данной проблематики с целью создать теоретические предпосылки упрощения, совершенствования и сближения законодательных регламентаций. При этом в качестве заслуживающих особого внимания автором считаются следующие вопросы: 1. основополагающая конструкция имущественных санкций (и связанные с этим вопросы терминологии), 2. условия возникновения ответственности (принцип объективной ответственности и виновной ответственности), 3. определение круга обязанностей, нарушение которых преследуется наложением имущественных санкций, 4. соотношение имущественных санкций и возмещения ущерба.

ZDENEK PRIBYL

Die Grundsätze der rechtlichen Regelung der materiellen Sanktionen in den sozialistischen Ländern des RGW

RESUME

Ziel des Artikels ist die Vergleichung einiger grundlegender Prinzipien der rechtlichen Regelung der materiellen Sanktionen in den europäischen sozialistischen Ländern, die Mitglieder des RGW sind. Der Ausdruck „materielle Sanktionen“ wird in Übereinstimmung mit der Auffassung des tschechoslowakischen Wirtschaftsgesetzbuches angewendet, und zwar auch als Sammelbezeichnung ähnlicher Rechtsinstitute, die in der Gesetzgebung der übrigen sozialistischen Länder („Konventionalstrafen“) zur Geltung kommen. Die verglichenen Grundsätze sowie die Ergebnisse der Vergleichung können folgendermassen zusammengefasst werden:

1. Trotz terminologischer Unterschiede existieren in allen Ländern die Rechtsinstitute der materiellen Sanktionen als einer imperativ im vorhinein festgesetzten Geldsumme, zu deren Zahlung die Organisation verpflichtet ist im Falle, dass sie bestimmte Verpflichtungen aus einer obligatorischen Beziehung, eventuell auch andere Verpflichtungen, verletzt hat. Muster für die Herausbildung dieses Instituts war die „Konventionalstrafe“. Die Reste dieses Musters sind im konzeptionellen Herantreten an die Regelung der materiellen Sanktionen, besonders in manchen sozialistischen Ländern bemerkbar; einige andere Länder haben sich im Gegenteil von diesem Muster bereits entfernt. Die verschiedenen konzeptionellen Ausgangspunkte finden ihren Niederschlag in der Terminologie.

Mit der Frage des konzeptionellen Herangehens an die Regelung der materiellen Sanktionen hängt auch die Frage des Bereiches von Verpflichtungen zusammen, deren Verletzung mit diesen Sanktionen geahndet wird. Allgemein gilt, dass durch materielle Sanktionen nicht bloss die Verletzung der sich aus den obligatorischen Beziehungen ergebenden Verpflichtungen geahndet wird, sondern auch die Ver-

letzung anderer (z. B. der direkt aus einer Rechtsvorschrift entspringenden) Pflichten. Der Bereich der durch materielle Sanktionen berührten Verpflichtungen (die Häufigkeit solcher Sanktionen) ist in verschiedenen Ländern offensichtlich recht verschieden.

2. Die Quellen der rechtlichen Regelung der materiellen Sanktionen und das System dieser Regelung sind sehr unterschiedlich in Abhängigkeit von der gesamten legislativen Konzeption der Regelung von Vermögensbeziehungen zwischen den sozialistischen Organisationen. Der Autor des Artikels ist der Meinung, dass in dieser Richtung vorläufig nicht die Voraussetzungen für eine Annäherung der Rechtsordnungen der einzelnen Länder bestehen, denn die bisherigen Erfahrungen mit den angedeuteten verschiedenen Konzeptionen bieten nicht genug Argumente für die eindeutige Durchsetzung einer dieser Konzeptionen.

3. Soweit es darum geht, den Bereich der imperativ festgesetzten materiellen Sanktionen und der einer freien Vereinbarung der sozialistischen Organisationen überlassenen Sanktionen zu umschreiben, konstatiert der Verfasser des Artikels eine erhebliche inhaltliche Übereinstimmung zwischen den Rechtsordnungen der einzelnen Länder.

4. In der Rechtsordnung herrscht bedeutende Differenziertheit, soweit es sich um das Grundprinzip handelt, auf dem die in der Bezahlung materieller Sanktionen bestehende materielle Verantwortlichkeit beruht; in der Mehrzahl der Länder setzt sich die Verantwortlichkeit für ein Verschulden durch, in der ČSSR und in Polen ausschliesslich die objektive Verantwortung. Der Autor hält die üblicherweise angeführte Argumentation für beide Lösungen gegeneinander und anerkennt bei beiden Argumentation eine gewisse Berechtigung. Er ist der Meinung, dass man ohne die weitere Untersuchung dieser Problematik seriöserweise keinerlei Abänderungen vorschlagen kann.

5. Die Art der Festsetzung der Höhe der materiellen Sanktionen ist überall ziemlich ähnlich. Die Tendenz zur Annäherung setzt vor allem die Vereinheitlichung des Bereichs jener Verpflichtungen, deren Verletzung Bedingung für die Entstehung der Verantwortung ist, voraus.

6. Die Bestimmung des Augenblicks, in dem die Verpflichtung zur Bezahlung der materiellen Sanktion (und das dementsprechende Recht) entsteht, ist im Wesen übereinstimmend; die Entstehung ist an den Augenblick gebunden, in dem die primäre Verpflichtung verletzt wird.

7. Auch in der Frage der Statuierung einer Verpflichtung zum Anrechnen und zur Eintreibung der materiellen Sanktion besteht in den Rechtsordnungen der sozialistischen (mit Ausnahme der Ungarischen Volksrepublik) praktisch Übereinstimmung; das bezieht sich im grossen und ganzen auch auf das sogen. Moderationsrecht der Arbitrageorgane. Die Beantwortung dieser Fragen hängt vom Leitungssystem der Volkswirtschaft, das sich durchsetzt, ab.

8. Das gegenseitige Verhältnis der materiellen Sanktionen und des Schadenersatzes ist in der rechtlichen Regelung der einzelnen Länder sehr differenziert. Im Wesen existieren vier Typen dieses Verhältnisses, die durch die anrechenbaren, die ausschliesslichen, die alternativen und die kumulativen materiellen Sanktionen charakterisiert werden; dabei überwiegen die anrechenbaren Sanktionen. Der Autor regt die Möglichkeit einer Beschränkung dieser Typen an.

Der Artikel endet mit der Aufforderung zur weiteren Untersuchung der angeführten Problematik mit dem Ziel, die theoretischen Voraussetzungen für die Vereinfachung, Vervollkommnung und Annäherung der rechtlichen Regelung zu schaffen. Für Fragen, die besondere Berücksichtigung verdienen, hält der Verfasser die folgenden: 1. die grundlegende Konstruktion der materiellen Sanktionen (und im Zusammenhang damit terminologische Fragen); 2. die Bedingungen für die Entstehung der Verantwortlichkeit (das Prinzip der objektiven Verantwortung und der Verantwortung für ein Verschulden); 3. die Abgrenzung des Bereichs der Verpflichtungen, deren Verletzung durch materielle Sanktionen geahndet wird; 4. das Verhältnis der materiellen Sanktionen zum Schadenersatz.